

Regeringskansliet
Utbildningsdepartementet

2019-01-23
1 (63)
Dnr 2016:1616

Redovisning av uppdrag om att genomföra insatser för att förbättra det förebyggande och hälsofrämjande arbetet inom elevhälsan i syfte att stödja elevernas utveckling mot utbildningens mål

Dnr **U2016/02937/S**

Härmed redovisas uppdraget om att genomföra insatser för att förbättra det förebyggande och hälsofrämjande arbetet inom elevhälsan i syfte att stödja elevernas utveckling mot utbildningens mål givet i regleringsbrevet 2016 (U2016/02937/S). Uppdraget har förlängts och slutredovisas den 1 februari 2019. Det har tidigare delredovisats till regeringen den 1 februari 2017.

Sammanfattning

Skolverket fick i regleringsbrevet 2016 (U2017/00104/S) uppdraget att genomföra insatser med syftet att förbättra det förebyggande och främjande arbetet inom elevhälsan. Uppdraget har förlängts årsvis och slutredovisas härmed. Det har tidigare delredovisats till regeringen den 1 februari 2017¹.

Skolverket har genomfört uppdraget främst via två övergripande insatser: utvecklingsmedel och forskarmedverkan. Under åren 2016–2019 har 167 hälsofrämjande skolutvecklingsinsatser beviljats för huvudmän från förskoleklass till gymnasienivå över hela landet. Två följeforskare har följt insatserna under de första två åren. Dessa har även haft ett forskarnätverk inom olika discipliner med anknytning till hälsofrämjande skolutveckling. Följeforskarnas senaste årsredovisning till Skolverket återfinns i bilagan, där utvecklingsmedlens effekter och resultat skrivs fram mera. Ytterligare fördjupning kommer att ges i den forskningsantologi som publiceras till sommaren 2019.

Utgångspunkter för uppdraget

Undersökningar visar att de allra flesta barn och unga är tillfreds med livet men att självrapporterade psykosomatiska besvär har ökat². Likaväl som skolan både kan vara en del av den ohälsosamma problematiken, så behöver skolan framförallt verka för att vara en del av den hälsofrämjande lösningen.

Sammantaget är det förebyggande och hälsofrämjande arbetet skolans gemensamma uppdrag. Det ska genomsyras av ett salutogent (faktorer som orsakar och vidmakthåller hälsa) fokus och såväl ett systemteoretiskt som ett tvärvetenskapligt perspektiv. Sist men inte minst är det en del i det systematiska kvalitetsarbetet.

Stort intresse för utvecklingsmedel

Skolverket har sedan 2016 årligen utlyst utvecklingsmedel för huvudmän inom grundskole- och gymnasieutbildningar att söka för lokala utvecklingsarbeten med syftet att förbättra det förebyggande och hälsofrämjande arbetet inom elevhälsan och därigenom stödja elevernas måluppfyllelse och välbefinnande. Intresset har varit stort då det totalt har inkommit 992 ansökningar varav 167 har beviljats. Utanför ansökningsperioderna har dessutom ytterligare förfrågningar om ansökningsmöjligheter tillkommit.

¹ Delredovisning av uppdrag om att genomföra insatser för att förbättra det förebyggande och hälsofrämjande arbetet inom elevhälsan i syfte att stödja elevernas utveckling mot utbildningens mål U2016/02937/S, U2016/02926/BS (delvis)

² Folkhälsomyndigheten: Utvecklingen av psykosomatiska besvär, skolstress och skoltrivsel bland 11-, 13- och 15-åringar

Belysande exempel i kommande forskningsantologi

Insatserna har under de första två åren följts upp av en forskargrupp från pedagogiska institutionen vid Göteborgs Universitet, vilka även har samlat ett nationellt tvärvetenskapligt forskarnätverk. Forskargruppen skriver nu en forskningsantologi där de utifrån sina olika discipliner fördjupar olika perspektiv för hälsofrämjande skolutveckling och ger konkreta exempel från de insatser som genomförts. Antologin är tänkt som stöd i det förebyggande och hälsofrämjande arbetet. Den beräknas publiceras sommaren 2019.

Vad följeforskarna sett i resultat på skolorna har rapporterats i två årsredovisningar. Sammanfattningsvis har projekten visat att det är möjligt att förena lärande och hälsa. Viktiga framgångsfaktorer är ledarskapet, samverkan med elever, samverkan mellan all personal med deras olika professioner, hög elevdelaktighet, fokus på värdegrundsfrågor, att arbeta medvetet hälsofrämjande samt att utgå från den lokala kontexten.

Explicit

Slutsatser

Skolverket sammanfattar de tre årens insatser med att lärandet i hälsofrämjande skolutveckling alltså behöver utvecklas. Genom insatsen har det blivit tydligt att elevhälsouppdraget behöver organiseras utifrån en skolgemensam kultur där betydelsen av ett hälsofrämjande arbete, och detta sätt att tänka och utveckla skolan, behöver genomsyra all verksamhet på skolan. Det hälsofrämjande arbetet behöver också bedrivas systematiskt och långsiktigt för att bli hållbart över tid.

Utvecklingsbehoven återfinns därmed både externt hos huvudmän och rektorer samt internt på Skolverket i arbetet med att stödja skolans sammanhållna uppdrag. De hälsofrämjande perspektiven behöver ingå som en naturlig del i det systematiska kvalitetsarbetet och därmed lyftas högre upp på agendan i planering, genomförande, uppföljning och analys. Det tydliga målet är en gemensam hälsofrämjande kultur.

Innehåll

Sammanfattning.....	2
Bakgrund.....	5
Insatsens anknytning till Agenda 2030.....	5
Erfarenheter från tidigare uppdrag.....	5
Lärande och hälsa går hand i hand.....	6
Hälsofrämjande förhållningssätt.....	6
Hälsofrämjande skolutveckling.....	7
Skolans gemensamma elevhälsouppdrag.....	7
Redovisning av uppdraget.....	9
Utgångspunkt och syfte.....	9
Utvecklingsmedel.....	9
Forskarmedverkan.....	13
Skolverkets slutsatser.....	14
Fortsatt arbete.....	15
Forskningsspridning.....	15
Stöd för skolans gemensamma elevhälsouppdrag.....	15
Avslutande reflektion.....	16
Källor.....	17

Bilaga: Följeforskarnas årsredovisning från 2018

Bakgrund

Insatsens anknytning till Agenda 2030

Förebyggande och hälsofrämjande arbete i skolan kan knytas till flera av de mål som anges i Agenda 2030. Framförallt berörs följande mål om hälsa och utbildning med exempel³:

Mål 3. Säkerställa hälsosamma liv och främja välbefinnande för alla i alla åldrar.

3.4 Minska antalet dödsfall till följd av icke-smittsamma sjukdomar och främja mental hälsa. Till 2030 genom förebyggande insatser och behandling minska det antal människor som dör i förtid av icke smittsamma sjukdomar med en tredjedel samt främja psykisk hälsa och välbefinnande.

Mål 4. Säkerställa en inkluderande och likvärdig utbildning av god kvalitet och främja livslångt lärande för alla.

4.A Skapa inkluderande och trygga utbildningsmiljöer. Bygga och förbättra utbildningsmiljöer som är anpassade för barn och personer med funktionsnedsättning, samt tar hänsyn till jämställdhetsaspekter och därmed erbjuder en trygg, fredlig, inkluderande och ändamålsenlig lärandemiljö för alla.

Erfarenheter från tidigare uppdrag

Till grund för upplägget av föreliggande uppdrag redovisar Skolverket erfarenheter från tidigare uppdrag. Skolverket fick 2011 i uppdrag att genomföra insatser för en förstärkt elevhälsa. Uppdraget slutredovisades 2015⁴ men statsbidraget för personalförstärkning pågår ännu. Uppdraget gick ut på att förstärka elevhälsan generellt. I uppdraget ingick bland annat att erbjuda utbildningsinsatser till elevhälsans personal om elevhälsans inriktning och organisation och att föreslå en modell för att följa upp kvaliteten på och tillgången till elevhälsa. Det gav flera resultat, exempelvis i en ökad personaltäthet både bland kommunala och enskilda huvudmän som tagit del av satsningen. Även utbildningsinsatser genomfördes. Syftet med dessa var att ge deltagarna möjlighet att inleda en utvecklingsprocess med utgångspunkt från en kartläggning av den egna skolans behov.

Skolverket beskrev i sin slutredovisning även att satsningen indikerade att organisering av elevhälsan har reell betydelse för att kunna bedriva ett framgångsrikt hälsofrämjande arbete. Redan i delredovisningen av uppdraget lyfte Skolverket fram att det skulle vara av värde att närmare utvärdera hur statsbidragen kan bidra till en utveckling av elevhälsans arbete, och att den kunskapen kunde kopplas samman med utvecklingsinsatser⁵. I följande text beskrivs därför ytterligare bakgrund till Skolverkets vägval i den aktuella insatsen för att möjliggöra för huvudmän att utveckla organiseringen av elevhälsan.

³ Agenda 2030

⁴ Redovisning av uppdrag om att genomföra insatser för en förstärkt elevhälsa Dnr U2011/5947, U2011/2269/S delvis, U2010/7669/S delvis och U2011/263/S delvis, U2015/1495/S.

⁵ Delredovisning av uppdrag om att genomföra insatser för en förstärkt elevhälsa Dnr U2011/5947, U2011/2269/S delvis, U2010/7669/S delvis och U2011/263/S delvis

Lärande och hälsa går hand i hand

Att skolan lyckas med hela sitt uppdrag för varje elev är angeläget. Skolan är viktig för hälsan ur ett livsperspektiv. Utbildning är en av de viktigaste faktorerna för ungdomars framtida möjligheter. Ju tidigare utbildningskedjan bryts, desto sämre är framtidsutsikterna.⁶

Forskning visar att det finns ett starkt dubbelriktat samband mellan studieresultat och hälsa⁷. Goda resultat leder till bättre hälsa samtidigt som god hälsa ger bättre förutsättningar för att nå kunskapsmålen. Det finns även stöd i forskning för sambandet hälsa, hälsobeteende (fysiska aktivitet och nutrition) och skolprestation⁸. I Skollagen beskrivs elevhälsans uppdrag som främst förebyggande och hälsofrämjande samt att det är elevernas utveckling mot utbildningens mål som ska stödjas⁹. Det innebär exempelvis att ge eleverna möjlighet att fokusera på studierna genom att undanröja hinder för lärande, utveckling och hälsa¹⁰.

Hälsofrämjande förhållningssätt

Ett hälsofrämjande förhållningssätt kännetecknas av ambitionen att identifiera, stärka och ta hänsyn till individens egna resurser för att främja sin hälsa och förebygga och hantera sjukdom. Hälsofrämjande arbete utgår från kunskap om vad som gör att barn och unga utvecklas väl och mår bra¹¹ och syftar till att stärka barns och ungas fysiska, psykiska och sociala välbefinnande. Detta salutogena perspektiv innebär också att öka individens delaktighet och tilltro till den egna förmågan. Förhållningssättet genomsyras av dialog, delaktighet och jämlikhet i mötet med individen. Hälsofrämjande arbete kan vara individinriktat (elev), gruppinriktat (t. ex. grupper/klasser) eller strukturinriktat (t. ex. skolan/huvudmannen).

Fokus i det förebyggande arbetet är att motverka ohälsa. Det sker genom att stärka skyddsfaktorerna och minska riskfaktorernas inflytande. Utgångspunkterna är kunskap om orsaker till ohälsa eller svårigheter med att nå utbildningens mål. Här kan riskområden tas upp såsom ANDT, stress, kränkande behandling eller rutiner för tidig upptäckt av barn med ogynnsam utveckling.¹²

Åtgärdande insatser är då man arbetar för att hantera situationer och problem som uppstått i en organisation, grupp eller hos en individ.¹³

⁶ Saknad! Uppmärksamma elevers frånvaro och agera SOU 2016:94

⁷ Hjärne: Elevhälsa för ett förebyggande och hälsofrämjande arbete. Ur: Specialpedagogiska Skolmyndigheten: Elevhälsoarbete under utveckling – en antologi

⁸ Vetenskapsrådet: Kunskap om hälsa och lärande, en översikt av ett forskningsfält under utveckling. Rapport till vetenskapliga kommittén 2012.

⁹ 2 kap. 25 § skollagen (2010:800)

¹⁰ Skolverket och Socialstyrelsen: Vägledning för elevhälsan

¹¹ Skolverket och Socialstyrelsen: Vägledning för elevhälsan

¹² Skolverket och Socialstyrelsen: Vägledning för elevhälsan

¹³ Skolverket och Socialstyrelsen: Vägledning för elevhälsan

Hälsöfrämjande skolutveckling

Hälsöfrämjande skolutveckling används av Skolverket för att beskriva att hälsoarbete i skolan är en del av en långsiktig skolutvecklingsprocess. Det är ett omfattande begrepp då det inbegriper allt arbete i skolan som syftar till att eleverna ska nå utbildningsmålen - att bli motiverade, få lust till lärande, få bra återkoppling på sina uppgifter med mera. Det innebär också värdegrundsarbete för att skapa goda relationer mellan elever och mellan elever och lärare.¹⁴ Skolan har ett ansvar för att skapa en god lärandemiljö för elevernas kunskapsutveckling och personliga utveckling. Som med all skolutveckling ska man även arbeta strukturerat, systematiskt och kontinuerligt. I det systematiska kvalitetsarbetet är det därför viktigt att följa upp och utvärdera hur till exempel elevhälsans arbetsinsatser skapar möjlighet för eleverna att uppfylla både skolans värdegrunds- och kunskapsmål.

Det hälsofrämjande och förebyggande arbetet bör omfatta alla elever, men kommer ofta på undantag för att istället riktas mot åtgärder.¹⁵ I den diskursen riskerar skolproblem att skrivas om till individuellt elevproblem som vanligtvis åtgärdas på individnivå¹⁶.

Skolans gemensamma elevhälsoupdrag

Enligt läroplanerna för de obligatoriska skolformerna, ska alla som arbetar i skolan samverka för att göra skolan till en god miljö för utveckling och lärande.¹⁷

Att se salutogent, tvärvetenskapligt och systemteoretiskt på det hälsofrämjande uppdraget kan ge nya insikter om hur skolans hela verksamhet kan utvecklas. Ett underlag för utformandet av riktlinjerna i det aktuella uppdraget, är behovet av stöd kring hur ett mer förebyggande och hälsofrämjande arbete skulle kunna utvecklas på en skola, vilket även har framkommit bland annat i Specialpedagogiska skolmyndighetens framtagande av stödmaterial för elevhälsa.¹⁸ Här kan elevhälsans multiprofessionella kompetens möta pedagogernas kompetens. Läraren har även en nyckelroll för elevernas lärandesituation, exempelvis genom att skapa en god dialog och god relation med eleverna. Tillsammans med eleverna kan viktiga bidrag skapas för en så positiv lärandesituation som möjligt, från vardagen i klassrummet till övergripande skolutveckling.¹⁹ Andra yrkesgrupper i skolan såsom måltidspersonal, vaktmästare och lokalvårdare är också viktiga. Att den här samverkan fungerar är särskilt viktigt för elever med funktionsnedsättningar.²⁰ Här har huvudmannen och

¹⁴ Skolverket och Socialstyrelsen: Vägledning för elevhälsan.

¹⁵ Skolinspektionens kvalitetsgranskning Elevhälsa. Elevers behov och skolans insatser. Rapport 2015:05.

¹⁶ Hjärne: Elevhälsa för ett förebyggande och hälsofrämjande arbete. Ur: Specialpedagogiska Skolmyndigheten: Elevhälsoarbete under utveckling – en antologi

¹⁷ Läroplan för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet. SKOLFS 2010:37

¹⁸ Specialpedagogiska skolmyndigheten: Elevhälsa under utveckling -en antologi

¹⁹ Skolverket och Socialstyrelsen: Vägledning för elevhälsan

²⁰ Specialpedagogiska Skolmyndigheten: Elevhälsoarbete under utveckling – en antologi

skolledningen en viktig roll när det gäller att fördela resurser och organisera. Även samverkan med andra aktörer såsom socialtjänst och hälso- och sjukvård kan aktualiseras.²¹

Det är alltså inte bara elevhälsans personal som arbetar med elevhälsoupdraget. De strategier som i Hjörnes forskning har visat sig framgångsrika i elevhälsans arbete är exempelvis att utnyttja hela skoldagen i ett förebyggande och hälsofrämjande arbete, det vill säga att även rasterna och fritidshemmen ses som viktiga arenor.²²

Ett återkommande utvecklingsområde vad gäller det hälsofrämjande arbetet är att det måste kopplas bättre till undervisningen. Ofta organiseras det istället som något särskilt och bildar då en egen aktivitet eller ett eget spår.²³

Ett aktuellt exempel på hur det gemensamma elevhälsoupdragets hälsofrämjande perspektiv kan anläggas i utbildningen, ges i den nyligen publicerade kvalitetsgranskningen av gymnasieskolans naturvetenskapliga program från Skolinspektionen: *Utmanande undervisning för högpresterande elever*²⁴. Där ges exempel på hur tvärdisciplinärt hälsofrämjande perspektiv kan omsättas i skolan. Undervisningens kvalitet har betydelse för elevernas välmående. Skolan bör upplevas som lustfylld för att eleverna ska prestera bra. Eleverna behöver strukturerad undervisning, tydlighet i instruktioner, förväntningar från läraren och konstruktiv återkoppling. Samarbete i klassrummet, både mellan lärare och elev och mellan eleverna, framhålls som en framgångsfaktor. Även schemalaggningsen har betydelse då den t ex kan möjliggöra ämnesövergripande samverkan i syfte att höja undervisningens kvalitet och möjliggöra sambedömning vilket även kan minska arbetsbelastningen. En balanserad arbetsbörda är viktig, där prov och skriftliga inlämningar behöver spridas ut och inte ansamlas inför eller efter lov. Att eleverna främst ska arbeta med skolarbetet i skolan istället för att arbeta med det hemma har betydelse både för minskad stress och ökad likvärdighet. Rektor bör ha struktur för analys av undervisningens kvalitet. Elevhälsan kan ge fortbildning för personalen om hantering av elevernas stress. Studie- och yrkesvägledaren kan vägleda eleverna om hur de på olika sätt kan komma vidare med studier och arbete. Skolan behöver därför ha strukturer som bidrar till att lärarna, elevhälsan och annan skolpersonal kan utveckla undervisningen och utbildningen som helhet.

²¹ Skolinspektionens kvalitetsgranskning Elevhälsa. Elevers behov och skolans insatser. Rapport 2015:05.

²² Hjörne: Elevhälsa för ett förebyggande och hälsofrämjande arbete. Ur: Specialpedagogiska Skolmyndigheten: Elevhälsoarbete under utveckling – en antologi

²³ Skolinspektionens årsrapport 2016, Skolverkets lägesrapport 2017

²⁴ Skolinspektionens kvalitetsgranskning på gymnasieskolans naturvetenskapliga program. Utmanande undervisning för högpresterande elever. 2018

Redovisning av uppdraget

Utgångspunkt och syfte

Med avstamp i ovanstående beskrivning har Skolverket haft två centrala utgångspunkter för att utforma insatsen. Det ena är att insatsen direkt ska stödja huvudmäns och skolors förebyggande och hälsofrämjande arbete där elevhälsan har en central roll. Den andra utgångspunkten är att erfarenheter från skolornas och huvudmännens arbete ska kunna tillvaratas i Skolverkets fortsatta uppdrag med att stödja huvudmäns och skolors förebyggande och hälsofrämjande insatser. Den form som Skolverket valt för att göra detta är

- utvecklingsmedel; att skapa möjlighet för huvudmän att söka bidrag för att utveckla sitt förebyggande och hälsofrämjande arbete. Det yttersta syftet med utlysningen av bidraget i den aktuella insatsen är att öka kunskapen om hur ett hälsofrämjande arbete kan utvecklas i skolans praktik.
- forskarmedverkan; utvecklingsmedlen ger möjlighet att samla erfarenheter från skolornas och huvudmännens förebyggande och hälsofrämjande arbete. För att erfarenheterna på en aggregerad nivå ska kunna tillvaratas i Skolverkets fortsatta uppdrag med att stödja huvudmäns och skolors förebyggande och hälsofrämjande insatser, följs insatserna upp av följeforskare de första två åren. En tvärdisciplinär forskningsantologi med erfarenheter från insatserna ska publiceras.

Av de beviljade medlen har huvudparten använts för utvecklingsmedel och följeforskning, därtill kommer kommunikations- och spridningsinsatser. Nedan beskrivs de två insatsdelarna översiktligt. För fördjupning om utvecklingsmedlens effekter och resultat hänvisas till följeforskarnas senaste årsredovisning som återfinns i bilagan.

Utvecklingsmedel

Genomförande

Skolverket har sedan 2016 årligen utlyst utvecklingsmedel för huvudmän inom grundskole- och gymnasieutbildningar att söka för lokala utvecklingsarbeten med det övergripande syftet hälsofrämjande skolutveckling (se inledningen). Intresset för att ansöka har varit mycket stort; totalt har nästan 1 000 ansökningar inkommit under treårsperioden. Inom ramen för uppdraget har 17 procent av ansökningarna beviljats.

I den första utlysningen av utvecklingsmedel 2016 var det fyra villkor som skulle uppfyllas. Dessa har behållits under alla tre åren. Insatsen skulle:

- stödja elevernas välbefinnande och utveckling mot utbildningens mål
- bidra till ett förebyggande och hälsofrämjande arbete som utgår ifrån att lärande och hälsa hör ihop
- involvera den samlade elevhälsans kompetens (kurator, skolsköterska, psykolog, skolläkare, personal med specialpedagogisk kompetens)
- vara förankrad och en integrerad del i skolans långsiktiga uppföljnings- och systematiska utvecklingsarbete.

Ansökningarna skulle utgå från lokala behov och sedan skulle huvudmännen formulera en hälsofrämjande skolutvecklingsprocess eller en förbyggande ansats till detta. Huvudmännen har sedan ansökt under början av hösten. Då intresset varit mycket större än de beviljade medlen, har ett urval gjorts där följande aspekter sammanvägts inför beslut:

- skolformsspridning, vilket även innebär spridning i åldrar
- ansökningens kvalitet
- geografisk spridning
- huvudmannaspridning
- inriktningsspridning: främst utifrån ansökans övergripande mål och i de två senaste omgångarna även sammansättningen i tre av de fyra undervisningsområdena.

När ansökan beviljats har en projektplan skrivits. Det lokala utvecklingsarbetet har sedan genomförts under vårterminen. Erfarenhetsutbyte mellan projekten sker formellt via gemensamma seminariedagar. Arbetet avslutas med att respektive insats gör en utvärdering från Göteborgs universitet och skriver en egen slutredovisning.

Utvecklingsmedlen har rönt stort intresse både bland huvudmän och övriga. Ansökningarnas fördelning över alla tre åren:

	2018	2017	2016	Total summa för alla tre åren*:
Antal ansökande huvudmän	194	198	600	992
Antal beviljade huvudmän	21	48	99	168
Summa ansökta medel (tkr)	139 880	180 217	400 000	720 097
Summa beviljade medel (tkr)	32 480	35 699	42 000	110 179
Anslagna medel av regeringen (tkr)	37 000	43 000	44 520	124 520

Tabell: Årsvis fördelning av ansökningar och beviljade medel.

*) Tidsserien är begränsad till de tre år då insatsen pågått.

Uppstarten av utvecklingsmedlen

I de 600 ansökningar som inkom 2016 fanns en uppsjö av utvecklingsförslag. Det som prioriterades mest av de som ansökte var fortbildning av personal, utveckling av undervisningen och omorganisering av miljön ute eller inne. Följeforskarna konstaterar sammanfattningsvis i den första årsrapporten att det finns ett stort engagemang för dessa frågor bland skolhuvudmän samt att uppfinningsrikedomen och innovationsbenägenheten är imponerande.

Vid uppföljningen av det första årets projekt 2016/2017, via följeforskarnas enkät, ställdes en fråga om huruvida projektet har varit integrerat i undervisningen. På denna fråga uppgav 38 procent av de svarande att det stämmer helt. Nästan hälften (48,4 procent) svarar att det stämmer delvis och cirka 14 procent det inte alla stämmer eller att det är osäkert. Aktiviteterna har ofta ägt rum vid sidan av undervisningen. I detta sammanhang bör den korta planerings- och genomförandetiden beaktas.

Utveckling av insatsen till andra omgången 2017/2018

Med utgångspunkt i de erfarenheter som gjordes i den första omgången 2016, förändrade Skolverket insatsen inför det andra året. I detta revideringsarbete deltog referensgrupper, både internt på Skolverket och externt med yrkesverksamma representanter från huvudman, skolläring, den samlade elevhälsans professioner, studie- och yrkesvägledare, lärare samt elever.

Revideringen resulterade i att insatsen 2017 kopplades närmare till undervisningssituationen. Den skulle fortfarande bidra till ett förebyggande och hälsofrämjande arbete som utgår från att lärande och hälsa hör ihop: *-När jag lär mig mår jag bra!*

De fyra huvudområdena behölls, förtydligades och utvecklades. Ett tydligare samarbete krävdes mellan den samlade elevhälsans alla professioner, pedagoger, skolläring och huvudman. Även förankringen i det systematiska kvalitetsarbetet skrevs fram mera liksom kraven på elevmedverkan. Insatsen skulle tydligare utveckla elevernas lärmiljö för ökat lärande och hälsa. Det skulle ske genom att man i insatsen integrerade minst tre av fyra specifika områden; matematik och naturvetenskap, fysisk aktivitet, språkutvecklande arbetssätt, estetiska läroprocesser. De insatser som haft ett tydligt processtöd genom hela insatsen genom analys, planering, genomförande, uppföljning till slutanalys, hade ofta nått högre kvalitet vilket ledde till att processtöd skulle beskrivas i ansökan.

I den andra ansökningsomgången liknade insatserna de som angavs i första omgången. Ett förändrat elevhälsoteamsarbete och ett förändrat pedagogiskt arbete har beskrivits som det övergripande lokala målet i de flesta av de beviljade projekten. Fortfarande prioriterades fortbildning av personal, men insatserna blev något tydligare kopplade till frågor som rör lärmiljön, en ökad pedagogisk medvetenhet och ett ämnesintegrerat arbetssätt. Därmed var lärare och pedagoger, som är de som arbetar närmast eleverna, mer involverade i insatserna i andra omgången jämfört med den

första omgången. Exempelvis blev fysiska aktiviteter mer vanliga och de knöts tydligare till undervisningssituationen. I den här omgångens enkät svarade hela 65,4 procent att insatsen var integrerad i undervisningen (jämfört med 38 procent i första omgången).

Inför fortsättning med tredje omgången 2018/2019

I den tredje omgången 2018 var ansökningskraven nästan identiska med de från året innan. Fysisk aktivitet förtydligades med fokus på rörelseglädje och gemenskap. Processstödet vetenskapliga förankring blev ett tydligare krav eftersom det beskrivits som framgångsfaktorer i enkäten och slutredovisningar.

Årets insats 2018/2019 av utvecklingsmedel för främjande skolutveckling

I den senaste ansökningsomgången har beslut fattats i november om vilka huvudmän som ska beviljas utvecklingsbidrag. De 21 huvudmän som beviljats medel formulerar nu i skrivande stund sina projektplaner. I maj 2019 kommer en gemensam seminarieday att hållas i Stockholm för erfarenhetsutbyte. I september 2019 skickas varje projekts slutrapport in.

Sammanfattande resultat

Vad följeforskarna sett i resultat har redovisats i två årsredovisningar, varav den senaste återfinns i bilagan. Sammanfattningsvis har projekten visat att det är möjligt att förena lärande och hälsa. Målet för de flesta projekten har varit ett förändrat elevhälsoteamsarbete och ett förändrat pedagogiskt arbete. Viktiga framgångsfaktorer är ledarskapet, stor elevdelaktighet, samverkan mellan all personal med deras olika professioner, fokus på värdegrundsfrågor, att arbeta medvetet hälsofrämjande samt att utgå från den lokala kontexten. De genomförda insatserna har även bidragit till en ökad drivkraft att fortsätta utveckla det hälsofrämjande arbetet på ett mer medvetet och strukturerat sätt, även vad gäller gemensamt förhållningssätt. Ofta beskrivs också att man har sett även annan nytta av insatsen än vad man väntat sig. Exempelvis rapporterades det i samtliga fall i enkäterna om tydliga positiva konsekvenser av insatsen såsom ökat välmående hos eleverna, förbättrade relationer till kamrater och lärare, ökad trygghet och att elevernas lärande hade förbättrats i en positiv riktning.

En fördjupande bild av hälsofrämjande skolutveckling med exempel från utvecklingsmedlen kommer att publiceras i Forskningsantologin till sommaren 2019.

Forskarmedverkan*Genomförande*

Insatserna har under de första två åren följts av professorerna Eva Hjärne och Roger Säljö, Pedagogiska institutionen vid Göteborgs Universitet. Följeforskarna följer främst upp utvecklingsmedlens projekt via:

- enkät till alla projekt
- analys av de beviljade ansökningarna
- fallstudier med besök av vissa projekt
- årliga seminariedagarna där alla projekt deltagit.

Forskarnätverk

Hjärne och Säljö har även samlat ett tvärvetenskapligt forskarnätverk som haft återkommande möten. Under våren 2019 kommer en tvärvetenskaplig forskningsantologi att publiceras där forskarna utifrån sina olika discipliner beskriver hälsofrämjande skolutveckling och ger exempel från de insatser som genomförts. För spridningen av den forskningsantologin ska en kommunikationsplan ska upprättas. Den kommer att samordnas med den kunskapsöversikt inom området som nu tas fram av Skolverket inom ramen för uppdraget att sammanställa och sprida resultat av forskning.

De forskare som deltagit i nätverket är:

- Charli Eriksson, professor emeritus i folkhälsovetenskap, Örebro universitet
- Töres Theorell, professor emeritus i neurovetenskap, Karolinska institutet och Stressforskningsinstitutet Stockholms universitet
- Bitte Modin, professor i medicinsk sociologi, Stockholms universitet
- Catrine Kostenius, professor i hälsovetenskap, Luleå universitet
- Kim Wickman, docent i idrottsvetenskap/pedagogik, Umeå universitet
- Christel Larsson, professor i kostvetenskap, Göteborgs universitet
- Roger Säljö, professor i pedagogisk psykologi, Göteborgs universitet
- Eva Hjärne, professor i pedagogik, Göteborgs universitet.

På nätverksträffarna har även Skolverkets undervisningsråd Håkan Sandström och Lydia Folke deltagit.

Erfarenheter

Med fölieforskarnas tvärdisciplinära forskarnätverk har fler perspektiv mött skolans hälsofrämjande praktik. Arbetet speglar på aggregerad nivå den samlade elevhälsans tvärprofessionella komplettering av skolans pedagogiska uppdrag. Det har varit

berikande för både insatsens genomförande och resultat att lägga fler perspektiv till skolans pedagogiska vardag. Denna del kan även till viss del ses som hela insatsens vetenskapliga processtöd, då processen följts via följeforskarna och Skolverkets undervisningsråd.

Skolverkets slutsatser

Sammanfattningsvis har insatsen via följeforskarnas uppföljning av utvecklingsmedlen tydliggjort följande framgångsfaktorer för det förebyggande och hälsofrämjande arbetet:

- en syn på det förebyggande och hälsofrämjande arbetet som skolans gemensamma uppdrag
- allas förståelse och vilja att bidra är viktig; eleverna, all personal, vårdnadshavare och övriga aktörer
- ett medvetet hälsofrämjande arbete gynnar hela skolan; elever, lärare och övrig personal
- hälsofrämjande arbete görs till en grundbult i det systematiska kvalitetsarbetet
- både huvudman och skolledning skapar förutsättningar i organisation och resursfördelning för en gemensam hälsofrämjande kultur
- ett tydligt och engagerat ledarskap
- samverkan mellan olika professioner, mellan elevhälsoteamet och den pedagogiska personalen
- arbetet sker med salutogent fokus samt systemteoretiskt och tvärvetenskapligt perspektiv
- fokus på värdegrundsfrågor
- utgå från den lokala kontexten
- utgå från elevernas upplevelse och ge dem möjlighet till reellt inflytande och medverkan redan i planeringsstadiet av insatserna.

Det hälsofrämjande uppdraget har på detta sätt satts på agendan för de deltagande huvudmännen. Arbetet har för dem underlättat möjligheterna att få med hälsofrämjande perspektiv i det systematiska kvalitetsarbetet och i verksamhetsplaneringen. För en fördjupad bild av utvecklingsmedlens resultat och effekter, se bilagan med följeforskarnas senaste årsredovisning.

I arbetet med att läsa och bedöma ansökningarna har Skolverket fått en större insyn i huvudmäns och skolors utmaningar och förslag till insatser. Ansökningarna har över åren ökat i kvalitet. Variationen i ansökningarna har varit stor. Vissa har varit mera övergripande medan andra varit mer skissartade. Det har funnits en stor idériakedom och man har ofta utgått från de lokala förutsättningarna. Vissa har kommit längre än andra och funderar på hur man kan utveckla undervisningen och utbildningen som helhet; hur huvudmannen kan få ihop det stora paraplyet in i

undervisningen? Här kan Skolverket ha fått en viss inblick i hur huvudmännens förståelse av förebyggande och hälsofrämjande arbete kan se ut.

Skolverket sammanfattar de tre årens insatser med att lärandet i hälsofrämjande skolutveckling alltjämt behöver utvecklas. Genom insatsen har det blivit tydligt att elevhälsouppdraget behöver organiseras utifrån en skolgemensam kultur där betydelsen av ett hälsofrämjande arbete, och detta sätt att tänka och utveckla skolan, behöver genomsyra all verksamhet på skolan. Det hälsofrämjande arbetet behöver också bedrivas systematiskt och långsiktigt för att bli hållbart över tid.

Utvecklingsbehoven återfinns därmed både externt hos huvudmän och rektorer samt internt på Skolverket i arbetet med att stödja skolans sammanhållna uppdrag. De hälsofrämjande perspektiven behöver vara en naturlig del i det systematiska kvalitetsarbetet och därmed lyftas högre upp på agendan i planering, genomförande, uppföljning och analys. Det tydliga målet är en gemensam hälsofrämjande kultur. Den kommande forskningsantologin är tänkt att fungera som ett gemensamt stöd.

Fortsatt arbete

Forskningsspridning

Forskningsantologin för hälsofrämjande skolutveckling och Skolverkets nya kunskapsöversikt om hälsofrämjande perspektiv i skola och förskola är två i närtid kommande stöd. Här finns möjligheter att sprida lärandet och dela konkreta erfarenheter från deltagande projekt och forskarnätverket. Skolverket har för avsikt att ta fram en plan för spridning av forskningsantologin.

Stöd för skolans gemensamma elevhälsouppdrag

De insatser som Skolverket nu bedriver med tydligare hälsofrämjande inriktning behöver integreras mera i övriga insatser från Skolverket för att bättre kunna verka som stöd för skolans sammanhållna uppdrag, till exempel i arbetet Samverkan för bästa skola. Elevhälsouppdraget är exempelvis nu även en integrerad del i Skolverkets nya stöd för kvalitetsarbete, Kvalitetsverkstaden.²⁵ I samarbete med Socialstyrelsen kommer erfarenheter från den aktuella insatsen ge viktiga inspel både till årets översyn av Vägledning för elevhälsan och kommande större revidering samt det pågående uppdraget Tidiga och samordnade insatser för barn och unga.

²⁵ Kvalitetsverkstaden <https://www.skolverket.se/skolutveckling/kompetensutveckling/kvalitetsverkstaden#h-Vemriktarsigkvalitetsverkstaden>

Framöver behöver hälsa vara en tydligare och mera medveten utgångspunkt vid skolans, utbildningens och undervisningens analys, planering, genomförande och uppföljning:²⁶

- i arbetet med det gemensamma hälsofrämjande uppdraget som skolans kultur
- genom att utgå från lokala behov och förutsättningar samt bygga vidare på tidigare erfarenheter i det systematiska kvalitetsarbetet

Detta kan exemplifieras med följande konkreta frågeställningar till både Skolverkets stöd och till huvudmäns/skollednings analys, planering, genomförande och uppföljning:

- Hur kan vi stödja/skapa en hälsofrämjande skolstart och sedan följa upp den systematiskt under läsåret?
- Hur ser en hälsofrämjande bedömningspraktik ut?

Avslutande reflektion

Hur skapar vi gemensamt den hälsofrämjande skolan?

Med ett tydligare, mer medvetet och systematiskt arbete för en mer hälsofrämjande skola

- dit eleverna vill komma
- där eleverna känner sig trygga
- där eleverna har goda relationer och gemenskap
- där eleverna trivs
- där eleverna lär och mår bra

-så kommer både måluppfyllelsen och välmåendet att öka. För detta spelar inte minst läraren och undervisningens kvalitet en viktig roll. Lärande och hälsa går hand i hand.

²⁶ Skolinspektionens kvalitetsgranskning på gymnasieskolans naturvetenskapliga program. Utmanande undervisning för högpresterande elever. 2018

Källor

Agenda 2030 <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/globala-malen-och-agenda-2030/17-globala-mal-for-hallbar-utveckling/>

Delredovisning av uppdrag om att genomföra insatser för att förbättra det förebyggande och hälsofrämjande arbetet inom elevhälsan i syfte att stödja elevernas utveckling mot utbildningens mål Dnr U2016/02937/S, U2016/02926/BS (delvis)

Delredovisning av uppdrag om att genomföra insatser för en förstärkt elevhälsa Dnr U2011/5947, U2011/2269/S delvis, U2010/7669/S delvis och U2011/263/S delvis

Folkhälsomyndigheten: Utvecklingen av psykosomatiska besvär, skolstress och skoltrivsel bland 11-, 13- och 15-åringar

Hjørne, Eva: Elevhälsa för ett förebyggande och hälsofrämjande arbete. Ur: Specialpedagogiska Skolmyndigheten: Elevhälsoarbete under utveckling – en antologi

Kvalitetsverkstaden <https://www.skolverket.se/skolutveckling/kompetensutveckling/kvalitetsverkstaden#h-Vemriktarsigkvalitetsverkstadentill>

Läroplan för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet. SKOLFS 2010:37

Läroplan för gymnasieskolan SKOLFS 2011:144

Redovisning av uppdrag om att genomföra insatser för en förstärkt elevhälsa Dnr U2011/5947, U2011/2269/S delvis, U2010/7669/S delvis och U2011/263/S delvis, U2015/1495/S.

Saknad! Uppmärksamma elevers frånvaro och agera SOU 2016:94

Skolinspektionens kvalitetsgranskning Elevhälsa. Elevers behov och skolans insatser. Rapport 2015:05.

Skolinspektionens kvalitetsgranskning på gymnasieskolans naturvetenskapliga program. Utmanande undervisning för högpresterande elever. 2018

Skolinspektionens årsrapport 2016

Skollagen 2010:800

Skolverket och Socialstyrelsen: Vägledning för elevhälsan.

Skolverkets lägesrapport 2017

Specialpedagogiska Skolmyndigheten: Att höja skolans elevhälsokompetens – ett processarbete för likvärdig utbildning

Specialpedagogiska Skolmyndigheten: Elevhälsoarbete under utveckling – en antologi.

Vetenskapsrådet: Kunskap om hälsa och lärande, en översikt av ett forskningsfält under utveckling. Rapport till vetenskapliga kommittén 2012.

Bilaga: Följeforskarnas årsredovisning från 2018

Mot en hälsofrämjande skolutveckling för en ökad måluppfyllelse -en kartläggning och analys av 145 projekt

Eva Hjörne & Roger Säljö

Sammanfattning

I november 2016 utlyste Skolverket statsbidrag för att förbättra det förebyggande och hälsofrämjande arbetet inom elevhälsan i syfte att stödja elevernas måluppfyllelse och välbefinnande. Landets skolhuvudmän inbjöds att söka bidrag för projekt och utvecklingsarbeten som syftade till att förbättra det förebyggande och hälsofrämjande arbetet. Utlysningen fick ett stort gensvar. Sexhundra projektansökningar kom in motsvarande ett sökt belopp på cirka 400 miljoner kronor. Detta kan jämföras med de 42 miljoner kronor som efter granskning kom att fördelades ut på 99 huvudmän. Var sjätte ansökan beviljades således och det utdelade beloppet motsvarar drygt 10 procent av de medel som söktes. Ett projekt avbröts tidigt, vilket innebar att 98 projekt inom satsningens ram genomfördes under vårterminen 2017.

Regeringen upprepade initiativet och Skolverket gjorde en ny utlysning under hösten 2017, ansökningsomgång 2. Denna ansökningsomgång var mer specificerad och kan ses som en utveckling av den första omgången. I omgång 2 krävdes att projektinsatserna på ett tydligt sätt skulle vara kopplade till undervisningssituationen och lärandet, och dessutom att en forskare skulle vara kopplad till projektet. Även denna gång var intresset stort. Det kom in 198 ansökningar med en föreslagen budget om närmare 180 miljoner kronor. Efter granskning fick 48 projekt dela på de 43 miljoner kronor fanns att tillgå.

En forskargrupp från Göteborg har följt projekten och genomfört en kartläggning av aktiviteterna i både omgång 1 och i omgång 2 genom en enkät samt sammanlagt 27 fallstudier med platsbesök på skolor genomfördes. Resultaten visar att skolorna genom projekten utvecklat aktiviteter och skaffat sig en medvetenhet om hur olika stärkande faktorer kan tas tillvara och främja lärande och utveckling hos eleverna. Insatserna för att nå dithän har varit många och varierade. Ett genomgående inslag har varit fortbildning av personal, ett annat har varit fysisk aktivitet av olika slag för att höja elevernas fysiska och psykiska välmående och därigenom höja koncentration och uthållighet samt öka måluppfyllelsen. Styrd rastverksamhet har varit ytterligare en aktivitet som gett positiva resultat. Andra framgångsrika insatser har handlat om att förändra klassrumsmiljön, att göra eleverna mer delaktiga i sin egen utbildning, att förändra förhållningssätt och att arbeta med värdegrundsfrågor, att skapa studiero eller att öka trivseln i matsalen.

Det framgår av projekten att en viktig förutsättning för en hälsofrämjande skolutveckling har varit ett tydligt och engagerat ledarskap. En insikt som också

vuxit fram under projekttiden har handlat om att samverka mellan olika professioner, mellan elevhälsoteamet och den pedagogiska personalen samt ett medvetet hälsofrämjande arbete gynnar hela skolan, både elever, lärare och annan personal. Projekten som erhållit statsanslagen har konkret visat att det är möjligt att förena lärande och hälsa genom att hela skolan med all sin personal och i samverkan med eleverna är öppen för och villig att tillägna sig kunskaper för att utveckla nya strategier för att uppnå välmående och måluppfyllelse. Ett viktigt resultat av projekten är att det skapats förutsättningar för att diskutera hälsofrämjande åtgärder i den egna miljön. Sammantaget har detta har gett värdefull kunskap om hur man kan skapa långsiktiga strategier i det främjande arbetet.

Bakgrund

Elevhälsan i skolan har en central ställning genom sin lagstadgade uppgift att arbeta förebyggande, hälsofrämjande och åtgärdande för att uppnå en inkluderande och likvärdig skola med goda förutsättningar för lärande, utveckling och välbefinnande hos alla barn och unga (SFS 2010:800; Socialstyrelsen, 2016). Den nya skollag som implementerades år 2011 innebär således ett förstärkt uppdrag för elevhälsan jämfört med tidigare med en betoning av det förebyggande och hälsofrämjande arbetet. Genom detta förstärkta uppdrag blir sambandet mellan lärande och hälsa tydligt, och elevhälsan kommer på så vis närmare skolans uppdrag. Betydelsen av detta samband har konstaterats i olika forskningsprojekt där man entydigt funnit att en god hälsa är en viktig förutsättning för att klara skolan på ett förväntat sätt (se till exempel Gustafsson et al, 2010; Socialstyrelsen, 2016).

I syfte att stimulera och förbättra elevhälsan och bidra till en hälsofrämjande skolutveckling runt om på landets skolor beslutade regeringen år 2016 att avsätta medel för detta ändamål. Som en följd av beslutet utlyste Skolverket statsbidrag vid tre tillfällen; statsbidragsomgång 1 (SBOG1) år 2016, statsbidragsomgång 2 (SBOG2) år 2017 samt statsbidragsomgång 3 (SBOG3) år 2018. Inom ramen för vårt uppdrag att granska verksamheterna ingår endast projekten som beviljats medel inom SBOG1 och SBOG2.

En viktig utgångspunkt för en hälsofrämjande skolutveckling är att synliggöra att hälsoarbetet i skolan är en del i en långsiktig skolutvecklingsprocess där lärande och hälsa hänger nära samman. Hela lärandemiljön är därför viktig för att varje elev ska må väl och kunna utvecklas så långt som möjligt, som också föreskrivs i gällande förordning. Det var fyra huvudområden som skulle vara utgångspunkten för projekten i första omgången; insatsen skulle

- 1) stödja elevernas välbefinnande och utveckling mot utbildningens mål
- 2) bidra till ett förebyggande och hälsofrämjande arbete som utgår ifrån att lärande och hälsa hör ihop
- 3) involvera den samlade elevhälsans kompetens (kurator, skolsköterska, psykolog, skolläkare, personal med specialpedagogisk kompetens)
- 4) vara förankrad och en integrerad del i skolans långsiktiga uppföljnings- och systematiska utvecklingsarbete

I den andra omgången (SBOG2) krävdes att insatsen skulle vara ett samarbete mellan elevhälsa, pedagoger, skolledning, och huvudman. Ett kollegialt lärande och ett metakognitivt arbetsätt skulle utgöra grunden för arbetet och eleverna skulle ha inflytande över insatsen för att på så vis stimulera deras kreativitet, nyfikenhet och självförtroende. Dessutom skulle insatsen stödjas av en forskare med adekvat kompetens som skulle utgöra stöd i processen. Vidare skulle insatsen på ett tydligare sätt än i SBOG1 vara kopplad till undervisningen inom minst tre av fyra områden. Dessa områden skulle vara integrerade med varandra i syfte att skapa innovativa lärmiljöer för att öka alla elevers lärande och hälsa. De fyra områden som nämndes i utlysningen var:

- 1) Matematik och naturvetenskap
- 2) Fysisk aktivitet
- 3) Språkutvecklande arbetsätt
- 4) Estetiska lärprocesser

Landets skolhuvudmän inbjöds således att söka statsbidrag för att förbättra det förebyggande och hälsofrämjande arbetet inom skolans elevhälsa genom olika insatser för att öka elevers välbefinnande och måluppfyllelse. Intresset för statsbidraget var mycket stort och så många som 600 ansökningar kom in i första omgången, varav 99 beviljades medel och 198 ansökningar om bidrag i den andra, varav 48 beviljades medel. När projekten väl startade var det två som föll bort av olika skäl, ett projekt i respektive omgång, vilket innebär att det är sammanlagt 145 projekt som genomförts i SBOG1 och SBOG2 under våren 2017 samt våren 2018. Projekten som genomfördes våren 2017 respektive våren 2018 har varit fördelade runt om i Sverige, från norr till söder, kanske med en viss förskjutning åt norra respektive södra Sverige. Några projekt gällde hela kommuner, men de flesta projekten genomfördes i en eller ett par skolor med kommuner som huvudmän (ca 55 procent). Något mindre än hälften av projekten genomfördes på friskolor (ca 45 procent). I enkäten framgår också att det framförallt är grundskolan som är representerad i projekten.

Denna rapport är en redovisning av vår kartläggning och analys av sammanlagt 145 projekt som erhöll statsanslag år 2016 och 2017. Vi har genomfört a) en analys och granskning av de 145 skolornas ansökningar med avseende på typ av

aktivitet, innovationspotential och andra aspekter av projektet som kan urskiljas, b) en utvärdering genom enkät av hur det lokala projektet har genomförts och vilka resultat som nåtts samt c) några fallstudier av utvalda projekt med stor utvecklings- och spridningspotential. I fallstudien valdes 27 projekt ut. Vid 23 av dessa gjordes platsbesök och intervjuer med skolhuvudmän/projektledning, annan personal och elever genomfördes. På fyra av skolorna gjordes intervjuer med projektledningen via telefon. Skolbesöken varade mellan två till fem timmar och telefonintervjuerna cirka en timme.

Enkätstudien

En sammanfattande analys, granskning och utvärdering av projekten

I slutet av projekttiden skickades en enkät ut till skolhuvudmännen. Enkäten bestod av 33 frågor om projektet. Frågorna berörde bland annat bakgrunden till det sökta projektet, projektidéns uppkomst, vilka som var deltog i det förberedande arbetet, huvudmannens, forskarens (i omgång 2) och elevhälsans roll, vilka insatser som genomförts, vilken nytta man sett av dessa och hur man såg på att arbeta med hälsofrämjande insatser i framtiden. Enkäten besvarades genom att kryssa i från ”instämmer helt” till ”instämmer inte alls”, vilket följdes upp av en möjlighet att motivera eller utveckla värderingen genom ett öppet svar.

Av de 98 beviljade projekten var det 96 som svarade på enkäten i SBOG1 och samtliga 47 i SBOG2, vilket är en osedvanligt hög svarsfrekvens. Statsanslagen har som framgår nedan varierat betydligt i storlek mellan projekten, från ca 19.000 kronor upp till drygt 4,5 miljoner kronor. Sammanlagt 17 skolhuvudmän erhöll bidrag i både SBOG1 och SBOG2. Oavsett bidragets storlek har insatserna genomförts med stort engagemang och de flesta uppger sig vara nöjda med de genomförda insatserna, som vi återkommer till. Det är värt att notera att även de som sökte och erhållit mindre summor uppger att insatsen har fått stort genomslag i hela organisationen.

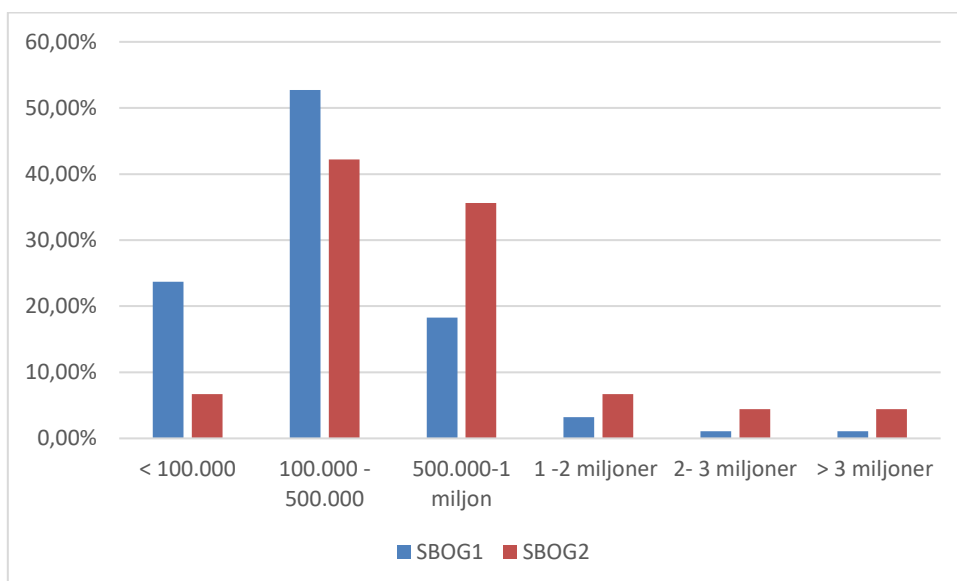

Fig 1. Fördelade bidrag från Skolverket

När det gäller fördelningen av bidrag mellan skolhuvudmän (Figur 1), framgår det att de flesta erhöLL bidrag i spannet 100.000-500.000 kr och dessa fördelades jämnt mellan skolhuvudmän för friskolor och kommunala skolhuvudmän. De större bidragen beviljades till ansökningar som inkluderade hela kommunen i sin satsning. Det är också tydligt att projekten i SBOG2 generellt erhöLL ett större statsanslag än projekten i SBOG1.

Stöd från skolhuvudman

I enkäten kan man utläsa att huvudmannen har varit ett stort stöd eller delvis gett sitt stöd för insatsen i de flesta projekten. I många fall har skolhuvudmannen varit den som har varit projektledare eller gett sitt fulla stöd på annat sätt, och också den som kommit med många idéer. I andra fall har skolhuvudmannen varit ett stöd vid ansökningsförfarandet och i inledningsfasen, men mindre i genomförandefasen. I några fall har huvudmannen ställt sig positiv till projektet men inte varit drivande eller delaktig i någon större utsträckning, utan mandat för genomförande har gått till rektor, elevhälsan eller någon annan. I enkäten anges att rektor har varit projektledare i nästan hälften av projekten för både SBOG1 och SBOG2. I SBOG1 har specialpedagogen varit projektledare i drygt 5 procent av projekten att jämföra med SBOG2 där specialpedagogen varit projektledare i drygt 10 procent av fallen. Även läraren, oftast idrottsläraren, har varit involverad i 10 procent av projekten i båda omgångarna. Elevhälsoteamet, förutom specialpedagogen så gäller det framförallt psykolog, skolkurator och skolsköterska, har ofta varit involverade liksom i flera fall personer på huvudmannanivå såsom verksamhetschef, grundskolechef, elevhälsochef m fl.

Fig 2. Insatser för en hälsofrämjande skolutveckling i SBOG1²⁷

Som framgår av bilden var det framförallt *fortbildning av personal* och *föreläsningar* som prioriterades i SBOG1. Fortbildningsinsatserna handlade framförallt om att kontakta utbildningsföretag för en föreläsning eller att bjuda in specifika personer som på olika sätt gjort sig kända inom ett område genom att de till exempel gett ut en bok om hälsorelaterade teman som fått stort genomslag. Dessa personer erbjöd föreläsningar om bland annat livsstilsrevision, ledarskap, studiero, kooperativt lärande, lågaffektivt bemötande, samtalsmetodik, kommunikation, musik, drama och rörelse, att bygga relationer, röris, hjärnhälsa, KASAM, motivation, studieteknik, beteende- och koncentrationssvårigheter, mindfulness, nätmobbning, stress och prestationsångest, ADHD, HBTQ-frågor, puls och rörelse, värdegrund, likabehandling, elevdemokrati, förhållningssätt m m. Kompetenshöjande utbildning av personal var således den absolut vanligaste insatsen bland de 98 projekten i SBOG1. Det var också en insats som i de flesta fall inte riktade sig till elever utan endast till personal på skolorna.

I den andra ansökningsomgången (SBOG2) liknar insatserna de som angavs i SBOG1. Fortbildning av personal är fortfarande centralt, men insatserna är något tydligare kopplade till frågor som rör lärmiljön, en ökad pedagogisk medvetenhet och ett ämnesintegrerat arbetssätt. Det innebär också att lärare och pedagoger som är de som arbetar närmast eleverna är mer involverade i insatserna jämfört med projekten i SBOG1.

Fig 3. Insatser för en hälsofrämjande skolutveckling i SBOG2

²⁷ Bilden har genererats utifrån hur många av projekten som angett vissa insatser. Ju fler som angett en insats desto större text i bilden.

Av bilden ovan är det tydligt att olika fysiska aktiviteter som exempelvis pulspass, fritidsgymna eller yoga fortfarande är centrala i de olika insatserna. Det som skiljer från första omgången är att dessa aktiviteter nu oftare kopplas till att utveckla eller stödja eleverna i undervisningssituationen. Detta är en viktig principiell skillnad, eftersom det är undervisning som dominerar skoldagen. Någon skola förändrade lektionsstrukturen och integrerade fysisk aktivitet i olika ämnen genom exempelvis "walk and talk", dansmatte, rörelseengelska, klättring och bokläsning osv. Andra mixade fysisk aktivitet med inslag som en hälsosam livsstil där kostens och sömnens betydelse för välmående och lärande var viktiga delar, stresshantering med mindfulness och yoga eller genom att skapa prestationsfria arenor. Någon uttryckte det som att fokus för projektet varit *rörelseglädje, musik, gemenskap, inkludering och samhörighet*. Ytterligare en skola flyttade in pilatesbollar i klassrummet att använda istället för stolar för att förbättra elevers koncentration. Andra skolor använde lek och rörelse under lektionen för att stimulera koncentrationsförmågan. Andra inslag som skolorna satsat på har varit olika estetiska uttrycksformer som konstterapi, danslektioner, konstsamtal, drama, musikprojekt eller konstsamtal.

Ett förändrat elevhälsoteamsarbete och ett förändrat pedagogiskt arbete har varit målet i de flesta projekten, i synnerhet i SBOG2. Det har exempelvis satsats på ett kooperativt lärande, genrepdagagogik, utomhuspedagogik, RTI (Response To Intervention), formativ bedömning, tematiskt ämnesintegrerat arbete, normkritiskt arbete eller visuellt stöd i undervisningen. En kommun arbetade specifikt med att förbättra läskunskaperna för eleverna genom intensivläsning efter skolans slut. Någon skolhuvudman implementerade programmet Vektor för att utveckla matematikundervisningen. Skapandet av mer innovativa lärmiljöer är ett annat exempel på insatser som skolor ansett vara centrala för att uppnå måluppfyllelse och hälsa för alla elever. Några skolor byggde om lokaler för specifika ändamål, förbättrade trivselen i matsalen, uppehållsrummet etc. och några skolor förändrade utomhusmiljön genom att bygga lekmiljöer, utomhusklassrum, hinderbana eller gym på skolgården. Några skolor förlade undervisningen till andra ställen, till exempel till ridhuset. Kost och sömn var i fokus i ett flertal skolor, där exempelvis skolsköterskan samtalade kring betydelsen av att äta hälsosamt och ha en regelbunden sömn. Andra inslag var fruktkorg till eleverna varje vecka, frukost till alla och nyttigare fika i skolans café. Normkritiskt arbete, värdegrundsarbete, jämställdhet, likabehandling, elevdemokrati, samtal och att höja elevernas självbild och självförtroende har varit andra viktiga inslag i de projekt som genomförts.

Man kan i projektansökningarna också se en hög medvetenhet om betydelsen av ett hälsofrämjande arbete och att detta sätt att tänka och utveckla skolan behöver genomsyra all verksamhet på skolan. Det är detta slags förändringar man vill uppnå genom exempelvis fortbildning av personalen, vilken således kan ses som ett sätt att påbörja utvecklingsarbete. Men det finns också skolor/kommuner som

har kommit längre och redan i första omgången tog in det hälsofrämjande och förebyggande arbetet till insatser som även inkluderar lärandemiljön, som framgår i redovisningarna nedan.

Sammantaget kan konstateras, som tidigare påpekats, att det finns ett stort engagemang för dessa frågor bland skolhuvudmän och uppfinningsrikedomen och innovationsbenägenheten är imponerande.

Integrering i undervisningen

På frågan huruvida insatserna varit integrerade i undervisningen framgår det att i SBOG1 har färre projekt haft fokus på undervisningssituationen och *aktiviteterna har ägt rum vid sidan av undervisningen* (till exempel på raster och fritids). Flera anger dock att *insatserna i projektet (med fokus på lärare) kan/kommer att påverka undervisningen framöver*. Fokus i utvecklingsarbetet har dock varit att förbättra elevernas lärmiljö på olika sätt direkt eller indirekt, till exempel *genom fokus på lärare - nya kunskaper, insikter, förhållningssätt och bemötande* och att *insatserna har indirekt positiv påverkan på lärmiljön t.ex. välmående, trygghet, mer rörelse och minskade konflikter på rasterna vilka i sig förbättrar lärmiljön på lektionerna*. Genom insatser som en förbättrad utomhusmiljö eller fysisk aktivitet skapades också förutsättningar för en bättre undervisningssituation enligt flera skolhuvudmän.

Skillnaderna mellan SBOG 1 och 2 framgår i Figur 4. I SBOG2 svarade hela 65,4 procent att insatsen var integrerad i undervisningen, medan i omgång 1 var det endast 38 procent som angav att detta var fallet.

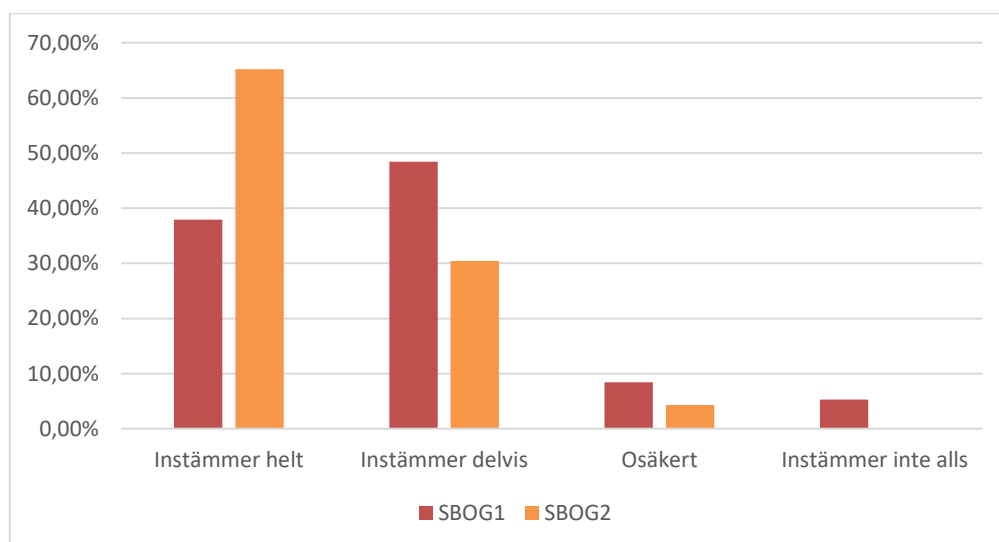

Fig 4. Integrering av projektverksamheten i undervisningen

Den troliga förklaringen till skillnaden är förmodligen att utlysningen i SBOG2 på ett tydligare sätt krävde att insatserna *flyttade in i klassrummet*, som det uttrycktes. Å andra sidan kan resultatet att 65 procent uppger att de gjort detta tyckas magert med tanke på utlysningstexten. Detta kan förklaras med att frågan besvarades olika beroende på vad som varit fokus för projektet eller insatserna. För några insatser angavs att dessa skulle genomsyra hela skoldagen, inklusive fritids och rasterna. En skola uttryckte det som att *insatserna har varit i klassrummen, utanför klassrummen, på skolgården och i personalrummen*. Flera gör också en skillnad mellan undervisningen och det fysiska klassrummet. Insatserna har exempelvis genomförts i undervisningen men inte nödvändigtvis i klassrummet. Flera har arbetat tematiskt och ämnesövergripande, andra nämner utemiljön, naturen, skogen, ridhuset och andra miljöer som platser där undervisning genomförts. Några anger mer specifikt att fokus i projektet har varit att flytta undervisningen från just klassrummet: *Vi har hela tiden velat komma ifrån "klassrummet" och kommer fortsättningsvis ha mycket arbete kvar kommande år med att "göra kullerbyttan" att undervisningen är inte i "ett klassrum" utan i olika slags lärmiljöer både ute och inne.*

Som framgår av svaren är det förebyggande och hälsofrämjande arbetet framförallt i SBOG1 något som sker parallellt med den reguljära pedagogiska verksamheten på skolan. Å andra sidan är också nya sätt att organisera undervisning, till exempel att förflytta moment till en annan miljö eller att se rasten som del i skolverksamheten, led i ett förändrat arbetssätt i riktning mot en hälsofrämjande skolutveckling. De som genomfört projekten ser den insats som görs inom ramen för projekten som en del i en process där mer riktade insatser mot klassrummet och undervisningen kommer som nästa steg i utvecklingsarbetet. Det är också det som blir tydligt i SBOG2 då flera av skolhuvudmännen också har varit delaktiga i SBOG1. Man måste dock i detta sammanhang också betänka att tiden för att planera och genomföra åtgärder har varit mycket kort.

Konsekvenser av projektet

De flesta skolhuvudmännen angav i enkäten att insatserna har möjliggjort ett mer strukturerat sätt att arbeta hälsofrämjande. Någon uttryckte att det resulterat i *ökad professionell medvetenhet hos pedagogerna* och att *personalens kompetens i att använda och våga använda estetiska uttryck har utvecklats*. De rapporterade om ett *utökat samarbete och samsyn som inte funnits tidigare i personalgruppen* samt att *teamkänslan och samarbete mellan personalen på arbetsplatsen har ökat avsevärt*. Dessutom fann man en *förbättrad självtillit bland lärare* och en *ökning av positiv kommunikation mellan lärare*.

Någon angav dessutom att arbetet genom insatsen blivit mer likvärdigt för alla kommunens skolor. Några projekt betonade att det hälsofrämjande arbetet blivit mer synligt och man har lagt grunden för *ett systematiskt arbete på alla nivåer*.

Ytterligare en konsekvens av insatsen har varit att samarbetet mellan personal inom elevhälsan har ökat och *alla har fått en gemensam förståelse och grund att utgå från*. En annan konsekvens av projektet är att diskussionerna på skolan *har kommit att inriktas mer på förebyggande och hälsofrämjande arbete*, eller som någon skriver: *vi jobbar mer systematiskt med frågorna och hälsofrämjande lärmiljöer är på dagordningen nu*. Men *en nyckel är att elevhälsan och pedagogerna jobbar tillsammans* som någon uttrycker det. Liknande resultat redovisar ett projekt som angav att insatserna *har lett till en ökad medvetenhet bland många, som i sin tur kan ha positiva effekter framöver*. *Alla gjorda insatser har inneburit att vi nu har blivit medvetna om lärmiljöns betydelse och vi har nu börjat titta på hur vi ska kunna utveckla och förbättra denna*. Någon enstaka är lite mer försiktiga i sina konklusioner och uppger att *mycket behöver göras och vi är inte där än*.

Många av enkätsvaren ger en tydlig bild av att projekten inneburit att det hälsofrämjande och förebyggande arbetet på skolorna har synliggjorts och stärkts på olika sätt. Det har gett *ett välbefinnande till hela organisationen* som någon uttryckte det i enkäten. Betydelsen av samarbete både mellan olika yrkesgrupper, men också samarbete mellan olika nivåer på en skola eller i en kommun, har också blivit tydligt. Detta resultat stämmer i stort överens om den bild eller de förhoppningar många uttryckte redan i sin projektansökan.

Ett ytterligare resultat rör lärarnas arbetssituation som de flesta projekt angav hade förbättrats avsevärt på olika sätt. Bland enkätsvaren kan man läsa att omsättningen bland personalen minskat, att lärarna hade fått ett *ökat hopp och tro på egen förmåga* och att de hade börjat röra på sig fysiskt, vilket har gett lärarna ett *ökat välmående med mycket positiv energi*. Lärarna upplevde också mer glädje i arbetet och en bättre samhörighet mellan varandra och annan personal; en *positiv v känsla hade utvecklats*. De hade dessutom fått mer tid för det pedagogiska arbetet och blivit medvetna om pedagogernas viktiga roll utomhus liksom om musik, drama och rörelse som viktiga lärverktyg.

Vid skolbesöken berättade elever att de olika aktiviteterna som genomförts gjorde att hela terminen hade *blivit så mycket roligare i skolan*. Från en skola, som satsat på coachande hälsosamtal med eleverna och frukost till alla på morgonen, uppgav eleverna att *coachningen med hälsoinspiratör och frukostveckan var bäst*. Eleverna hade också varit på föreläsningar om stress och studieteknik vilka var mycket uppskattade och en elev ansåg till och med att det *borde vara obligatoriskt att veta för alla*.

I enkäten framgår dessutom att de genomförda insatserna har bidragit till en ökad drivkraft att fortsätta utveckla det hälsofrämjande arbetet på ett strukturerat sätt, se Figur 5.

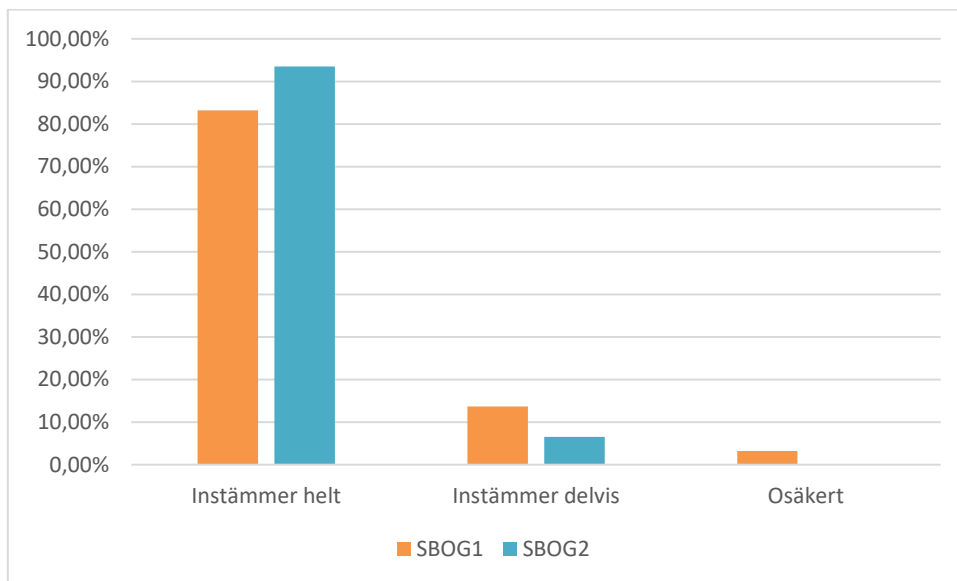

Fig 5 Insatserna och bidraget har lett till en ökad drivkraft att fortsätta utveckla det hälsofrämjande arbetet för ökad måluppfyllelse och hälsa.

I stort sett alla respondenter håller helt eller delvis med i påståendet att insatserna har bidragit till en ökad drivkraft att fortsätta utveckla det hälsofrämjande arbetet för ökad måluppfyllelse och hälsa. Flera beskriver att det främjande arbetet alltid varit viktigt på skolan, men att det nu stärkts ytterligare: *Det hälsofrämjande arbetet har alltid varit en nyckelfråga på skolan- projektet har gett oss möjlighet att utveckla och förbättra den grund vi redan stod på.*

Flera beskriver att den drivkraft som de upplever nu är ett resultat av den positiva utveckling som projektet bidragit till. De beskriver till exempel att lärarna har fått förnyad energi och att de har flera idéer om hur de kan fortsätta att hålla drivkraften kvar. Andra betonar att de är i startgroparna och att insatserna har skapat ett intresse för att utveckla det hälsofrämjande arbetet.

När det gäller resultatet för eleverna, uppger samtliga projekt att de har haft nytta av projektet direkt eller indirekt på olika sätt.

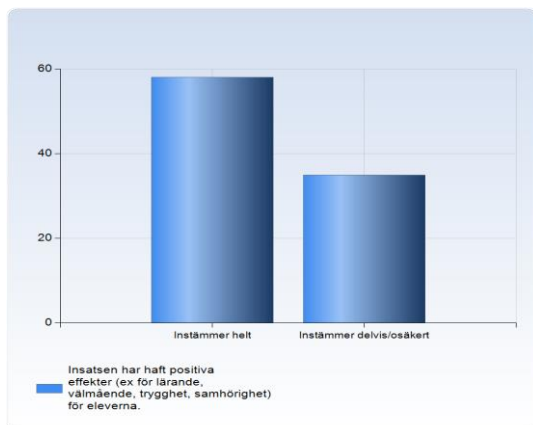

Fig 6. Insatsernas nytta för elever

I flera projekt hade eleverna genomgått ett test i läs – och skrivförmåga innan projektet, vilket sedan följdes upp med ett test efter insatsen. I andra fall hade hälsoenkäter skickats ut till eleverna innan projektet startade och sedan skickades en uppföljningsenkät ut efteråt. I dessa fall var det lättare för skolhuvudmannen att utläsa den direkta nyttan av insatsen för lärande och hälsa. I samtliga fall rapporterades om tydliga positiva konsekvenser av insatsen såsom ökat välmående hos eleverna, förbättrade relationer till kamrater och lärare och att elevernas lärande hade förbättrats i en positiv riktning. I så mycket som runt 90 procent av projekten rapporteras detta resultat. Ökad trygghet hamnar snäppet under på ca 80 procent. Flera uppger samtidigt att det är för tidigt att bedöma/utvärdera konsekvenserna av insatserna för eleverna. De kopplar istället sina svar på frågan till egna/andras upplevelser, observationer, elevernas respons, gruppdynamiken, anmälningar av kränkningar osv.

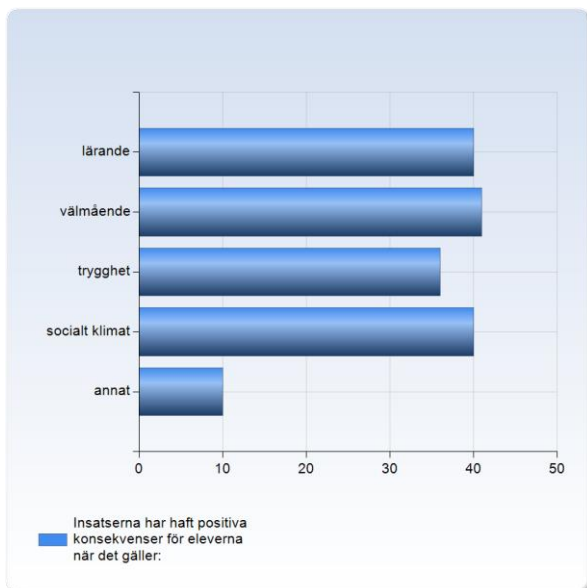

Fig 7. Insatserna har haft positiva konsekvenser för eleverna när det gäller lärande, välstånd, trygghet och socialt klimat.

Andra uppgav att de sett annan nytta av insatsen än de förväntat sig. Elevernas språkbruk hade förändrats till det bättre, det förekom mindre mobbning, elevernas gemensamma värdegrund hade förbättrats liksom studiero och närvaro i skolan. Man rapporterade också om en ökad gemenskap bland eleverna och mellan lärare-elev, vilket i sin tur skapade en tryggare skolmiljö. Vidare rapporterades om *ökad motivation för båda elever och lärare genom Aktiva klassrum*. Några poängterade att *en skola på vetenskaplig grund har stärkts* genom projektet. Även föräldrarnas bild av skolan hade blivit mer positiv. Vidare rapporterades om att *det kollegiala klimatet bland lärarna förbättrades* och det skapades ett *utökat samarbete och samsyn som inte funnits tidigare i personalgruppen*.

Hälsofrämjande skolutveckling – en del av det systematiska kvalitetsarbetet

I de flesta fall uppger huvudmannen att det hälsofrämjande skolutvecklingsprojektet redan har eller kommer att integreras i det systematiska kvalitetsarbetet, se Figur 8.

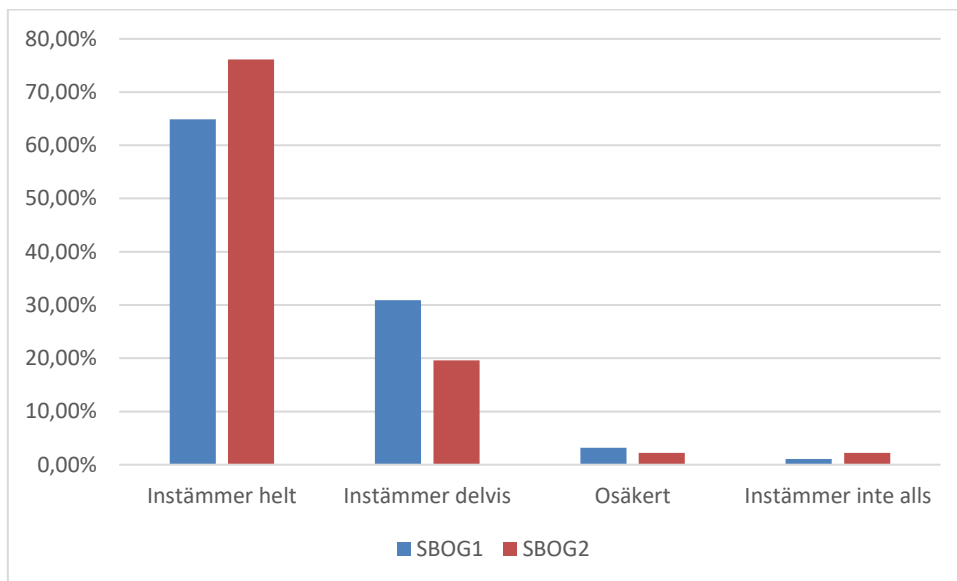

Fig 8. Projektet har integrerats i verksamhetsplanering och det systematiska kvalitetsarbetet

Några beskriver att det är redan en del av verksamhetsplanering och systematiska kvalitetsarbeten, men de flesta svar anger att de kommer att göra det framöver, eller att processen är igång men att man inte nått dit ännu. *Det är avsikten att utveckla detta mer och få till stånd en gemensam strategi som en del av hela det systematiska kvalitetsarbetet i skolan.* En annan skriver att *Det är ännu i början av arbetet men ett av huvudsyftena var att få detta att implementeras i verksamhets systematiska kvalitetsarbete.*

Vidare uppger huvudmännen att de avser att följa upp eller dra lärdom av insatsen på olika sätt bland annat genom det systematiska kvalitetsarbetet, men också genom att delge andra skolor sina resultat och dessutom erbjuda fler skolor motsvarande insats. Enkätsvaren visar också att skolhuvudmännen har för avsikt att utvärdera resultatet och på olika sätt utveckla det hälsofrämjande arbetet utifrån det.

Bidragets betydelse

Det är uppenbart att bidraget från Skolverket har haft stor betydelse för att utveckla det hälsofrämjande arbetet ute på skolor och i kommuner. Samtliga skolhuvudmän bekräftade denna bild, som framgår av Figur 9.

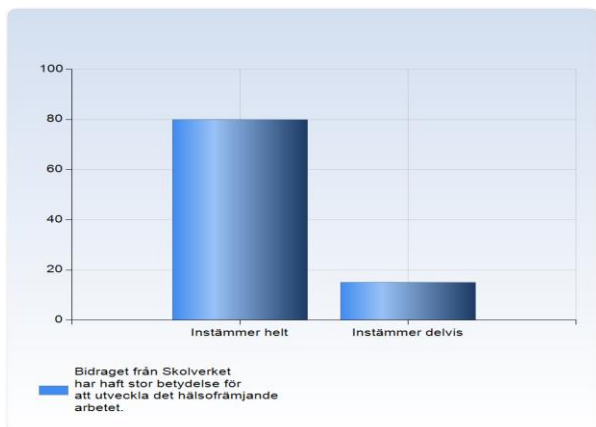

Fig 9. Bidraget från Skolverket har haft stor betydelse för att utveckla det hälsofrämjande arbetet.

Som motivering till denna höga positiva svarsfrekvens anges i enkäten bland annat att *bidraget har gett en knuff på vägen att komma från ett åtgärdande elevhälsoarbete till hälsofrämjande*. En skolhuvudman, en kommun som erhöll ett större anslag, uppger att *bidraget har möjliggjort en bred satsning med stort deltagande vilket är en fördel i det kommunövergripande arbetet som involverar så många olika verksamheter och funktioner*. En annan skolhuvudman betonar att det skett en *förändring i skolkulturen kring hälsofrämjande arbete*. *Vi har fått igång diskussioner kring lärande och hälsa och väckt ett medvetande kring frågan samt fått en gemensam grund att stå på. Vi har fått en större förståelse och kunskap om vad hälsofrämjande arbete faktiskt är*.

I SBOG2 pekar flera på betydelsen av möjligheten att ha med forskarstöd och hur mycket det bidragit till att utveckla det hälsofrämjande arbetet. Bland annat har det varit en drivande faktor i att *tänka utanför boxen och ha en tydlig struktur och plan*. Bidraget har också tvingat skolor och huvudmän att *tänka bredare och göra flera saker för att utveckla det hälsofrämjande arbetet på skolan*. En huvudman som erhållit bidrag i två omgångar skriver att *vi fick möjlighet att fortsätta vårt arbete inom ramen för bidragsomgång 2 har gett oss fantastiska möjligheter att delvis fortsätta på den inslagna vägen, eller stigen som vi skrev i vår första ansökan, men även fördjupa vårt arbete*. *Det har även inneburit att vi fick möjlighet att byta perspektiv från Hälsa och lärande till lärande och hälsa*. *Detta byte av perspektiv har gjort att många i organisationen utvecklat sina kunskaper inom området och särskilt breddat sin syn på vad hälsa och skola handlar om*.

Utmaningar och svårigheter

Drygt hälften av projekten uppger att de stött på varierande svårigheter vid genomförandet av insatserna.

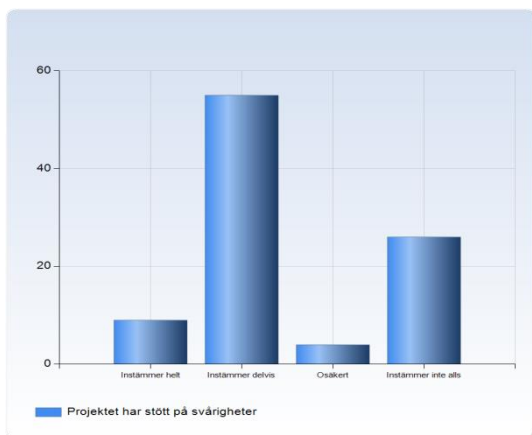

Fig 10. Projektet har stött på svårigheter

De utmaningar som de refererar till handlar till största delen om att projekttiden varit i kortaste laget. De uppger att det har varit svårt att hinna med allt från planering och förankring till genomförande och uppföljning på en termin. I synnerhet var det ett reellt problem för större kommuner där många skolor var inblandade. Oförutsedda händelser som rektorsbyte, sjukdom eller brand i idrottslokalen bidrog också till svårigheter vid genomförandet av projektet. I några fall har det också varit en utmaning att få med sig all personal, till exempel läraren i klassrummet eller den samlade elevhälsan, i det nya hälsofrämjande arbetet.

Elevhälsan

När det gäller elevhälsans delaktighet i projekten, anger i stort sett samtliga att elevhälsan varit delaktig om än på olika sätt. På vissa håll är det elevhälsan som drivit projektet och varit del i projektledningen. I andra projekt har elevhälsans kompetens använts på olika sätt, exempelvis för handledning. I ytterligare några projekt har någon från elevhälsoteamet varit inblandad i projektet, men inte hela teamet. Flera anger också i enkäten att samverkan mellan pedagoger och elevhälsan har stärkts genom projektet och menar till och med att *eftersom allt arbete har varit knutet till lärmiljöer på olika sätt och till undervisningen specifikt har det blivit tydligt att elevhälsoarbete inte är ett eget spår i skolan*. Några anger dock att det varit svårt att engagera elevhälsan när enskilda individer inte varit överens om vikten av att arbeta hälsofrämjande. Vidare uppger flera att *elevhälsans främjande och förebyggande uppdrag har tydliggjorts i och med satsningen samt att elevhälsans nya arbetssätt har lett till att yrkesgrupperna finna med i verksamheten och på så sätt deltar i skolans hälsofrämjande arbete på alla nivåer*.

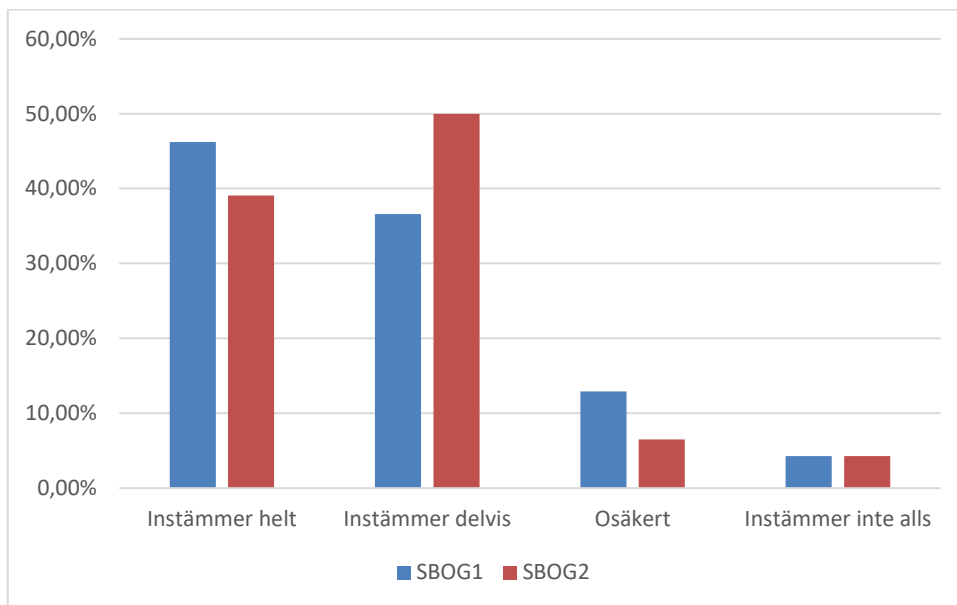

Fig 11. Elevhälsan har genom insatsen fått en tydligare roll i det hälsofrämjande arbetet

Ett projekt angav att elevhälsan inte varit inblandad överhuvudtaget, men uppger samtidigt att den kommer att bli delaktiga framöver när hälsoenkäter som skickats ut till alla elever skall analyseras.

Sammanfattning av enkätresultat

Den bild som enkätresultaten ger innebär att huvudmännen och skolorna menar att de projekt som initierats och genomförts varit viktiga för att få igång och/eller ytterligare betona det hälsofrämjande arbetet. Effekterna har syns hos elever, i lärarkollektivet och i elevhälsans roll. Projekten har givit möjligheter att driva och konkretisera det hälsofrämjande arbetet i den egna miljön. Dessutom har det skapats kollegiala diskussioner om hur man ska arbeta hälsofrämjande och vad det innebär för den egna skolan. Vidare har elevhälsoteamet, skolledning och den pedagogiska personalen hittat samverkansytor som inte funnits tidigare på samma sätt och elevhälsa har flyttat in i klassrummet, vilket var ett av målen med statsbidraget. Dessutom har forskarstödet i SBOG2 möjliggjort att ny kunskap byggd på forskning har fått fäste och lärarkollektivet har fått handledning att exempelvis förändra lärmiljön för eleverna. Det hälsofrämjande uppdraget har på detta sätt satts på agendan och arbetet har underlättat möjligheterna att få med detta tema i verksamhetsplanering samt i det systematiska kvalitetsarbetet.

För att få en mer ingående bild av hur projektidéerna har konkretiserats har vi valt ut ett antal skolor där platsbesök och intervjuer genomfördes.

Fallstudier av utvalda projekt med olika inriktningar och stor potential

Bland de 145 projekten valdes 27 ut som fallstudier. Dessa projekt representerar hela landet och olika skolhuvudmän. Det är skolhuvudmannen som ansökt och beviljats anslag. Ibland är det också skolhuvudmannen som genomfört projektet men vid andra tillfällen är en särskild projektledning utsedd. Insatserna vid de olika skolorna har varit av varierande slag som framgått ovan, från aktiviteter inriktade på fysisk aktivitet, mat, kost, hälsa, yoga, eller mindfulness, till aktiviteter inriktade på delaktighet, skapandet av nya utbildningsmoduler eller aktiviteter som varit direkt inriktade på undervisningen. Vid de utvalda skolorna genomfördes intervjuer (se Bilaga 1) med framförallt projektledningen genom platsbesök i de flesta fall eller via telefon i fyra fall.

Exempel 1: Ljungby kommun

Ljungby är en mindre kommun på cirka 28 000 invånare belägen i södra Sverige. Vi genomförde ett platsbesök vid en skola i kommunen under senvåren 2017. Vid besöket närvarade förutom forskaren, rektor, två klassföreståndare för åk 5 respektive för åk 6 som också var idrottslärare samt en idrottslärare från en närbelägen skola. De närvarande personerna representerade projektledningen och var således de som drivit projektet. Kommunen erhöll drygt 170 000 kronor i statsanslag för ett hälsofrämjande skolutvecklingsprojekt, där insatserna bestod av 1) fortbildning i form av föreläsningar och workshops för politiker, skolpersonal, elevhälsa och frivilligorganisationer i kommunen, 2) en mer riktad insats i form av pulsträning för elever i åk 5 och 6 på Ryssbyskolan. Projektet har fått stor uppmärksamhet i media (radio, TV, press), bland annat har SVT:s Lilla Aktuellt har gjort ett reportage.

Projektidéns uppkomst

Bakgrunden till projektet var att lärare hade uppmärksammat att många elever hade problem med att koncentrera sig och uppvisade dålig uthållighet i skolan, enligt rektorn. Tre engagerade idrottslärare presenterade då en idé utifrån en föreläsning av Hjärnbyggarna som de hade tagit del av vid GIH i Stockholm 2015. Idén gick kort ut på att studieresultaten kunde förbättras med hjälp av fysisk aktivitet. Detta ledde till att pulsträning infördes från hösten 2016 för alla femmor och sexor på en skola, vilket visade sig ha de positiva resultat man hade hoppats på; elevernas välmående ökade liksom studieresultaten i matematik och svenska. Detta i sin tur resulterade i det projekt som beviljades medel från Skolverket då pulsträning implementerades på ytterligare en skola. Skolhuvudmannen, i det här fallet förvaltningschefen i kommunen, har varit ett stort stöd under genomförandet av projektet.

Insatserna

Målet med insatsen pulsträning har varit att förbättra elevernas lärande, uthållighet och koncentrationsförmåga för en högre måluppfyllelse och ett förbättrat välmående. Dessutom var tanken att alla grundskolor i kommunen skulle få möjlighet att på sikt kunna införa pulsträning. Projektmedlen innebar bland annat att kommunen kunde ordna föreläsningar och workshops med Hjärnbyggarna, som nämndes ovan, för alla lärare i kommunen. Men framförallt innebar projektmedlen att pulsband kunde inköpas till de deltagande eleverna.

Konkret så genomfördes pulsträningen under fyra 30-minuters pass i veckan, tre pass låg som första pass på morgonen, medan ett pass låg efter lunch. För att få ihop den tid som krävdes för att kunna genomföra pulsträningen togs fem minuter från alla lektioner. Under pulsträningen var syftet att eleverna skulle få upp sin puls till mellan 65-85 procent av sin maximala puls. Varje elev fick ett pulsband och en liten givare som skickade trådlös information till en projektor som förde upp pulsen på en stor vägg så det blev väl synligt för eleverna. Direkt efter pulsträningen förlades lektioner såsom matematik, svenska och engelska.

Konsekvenser

Eleverna uppger själva i TV-inslaget att insatsen har resulterat i att de har fått bättre kondition och förbättrat sina skolprestationer. Dessutom beskriver eleverna att de känner sig mer fokuserade och att det *har blivit ganska mycket tystare på lektionen och det är lättare att lära sig saker*. Eleverna känner sig således nöjda med insatsen och kan se positiva resultat när det gäller både skolresultat och koncentration, men de ser också en fysisk förbättring.

Lärarna uppgav också vid vårt skolbesök att de kan se tydliga resultat av pulsträningen efter en termin. De beskriver bland annat att lektionerna efter ett pulspass har blivit väldigt effektiva jämfört med tidigare, eftersom eleverna är betydligt mer fokuserade på uppgiften. *Innan var det 15 min som man hade eleverna sen kunde man lika gärna lägga ner, så kändes det, och nu ger vi 5 min så har vi 35 minuter med koncentrerade elever av 40 minuter*. Det framkommer också att den största skillnaden har märkts för elever i behov av särskilt stöd eller med extra anpassning. Dessa elever hade märkbart förbättrat sina resultat i skolan efter insatsen.

Även lärarna ser således positiva resultat för elevers lärande och välbefinnande genom att eleverna bättre klarar av att hålla fokus under en hel lektion. Dessutom uppgav lärarna att de istället för att förlora tid för undervisningen något oväntat faktiskt har vunnit tid.

Projektledningen gjorde dessutom en enkätundersökning riktad till eleverna i samband med att projektet startade vilken följdes upp i slutet av projektiden. Enkäten visade att eleverna upplevde positiva effekter av pulsträningen. *Deras syn på sitt eget lärande kopplat till pulsen har bidragit till att eleverna själva upplever att de mår mycket bättre genom fysisk aktivitet.* Tester genomfördes också i början och i slutet av projektiden. I snitt rapporteras om en 50 procentig ökning av skolresultaten!

Annan nytta

Vid samtalet med projektledningen framkommer att insatsen har bidragit till andra förbättringar som man inte riktigt hade räknat med. En lärare berättar att hon *hade utvecklingssamtal idag med en elev som jag känt sedan förskolan. Han har aldrig ätit frukost. Idag sa mamman att det varit jättebra med den här pulsträningen för han äter till och med frukost hemma nu.*

Rektorn berättade också att hon har haft kontakt med kurator och skolsköterska i elevhälsoteamet och att de också sett förändringar till det bättre på olika sätt. Till exempel så har närvaron ökat och inte ens de enstaka tillfällena av frånvaro var kvar. De nämnde ett exempel med en elev som har haft stora svårigheter i skolan och som tidigare hade haft hög frånvaro. Denna terminen hade hon endast varit frånvarande en dag. På liknande sätt vittnar en lärare och hon berättar att eleverna verkar *inte vara borta på grund av sjukdom längre, de tar endast ledigt för älgjakt eller semesterresa numera.*

Idrottslärarna berättade också om andra positiva bi-resultat; *Tjejerna eller killarna som är rädda för bollen och står i ett hörn på idrottslektionen, tar fram bollen och tränar basket på pulspassen och sen när vi har det på idrotten vågar de plötsligt vara med. En kille som alltid varit rädd för bollen har till och med gått med i fotbollslaget nu, jättekul.* Föräldrarna har också berättat för personalen att barnens sömnvanor förbättrats betydligt och att relationerna till barnen blivit bättre och konflikterna i hemmet hade minskat som en konsekvens. Liknande resultat har uppmärksammats i skolan där det varit märkbart färre konflikter under projektets gång och att relationerna mellan eleverna liksom mellan lärare-elev förbättrats. Ytterligare ett oväntat resultat var att personalen kunde se att antalet specialpedagogiska respektive psykologiska utredningar hade minskat, eftersom de elever som tidigare ansågs vara *alltför rörliga numera var betydligt lugnare och sitter still.*

Det är intressant att notera att insatsen har gett sidoeffekter på olika sätt. Ökat välmående både fysiskt och psykiskt liksom minskade diagnosutredningar, ökad inkludering och en ökad skolnärvaro är resultat väl värda att uppmärksamma.

Svårigheter och utmaningar

Det hälsofrämjande arbetet, och mer specifikt insatsen, har varit en process och en utmaning i sig. I implementeringsfasen genomfördes pulspass med personalen på skolan för att de skulle få en inblick i projektet och bli mer positivt inställda. Det har varit en utmaning att övertyga de olika ämneslärarna om att släppa ifrån sig 5 minuter av sin lektion för projektet. När det gäller hela den samlade elevhälsan, har det varit svårt att få hela teamet att tänka i mer förebyggande termer, enligt projektledningen. Skolsköterskan och skolkuratorn däremot har varit ett stöd och sett möjligheter med projektet.

Framtiden?

Den aktuella skolan ska fortsätta sitt arbete med pulsträning. Dessutom kommer fler skolor i kommunen att påbörja samma arbete. Rektorn uppgav också att *min dröm är att centrala elevhälsan kan vara del i detta. Att vi inte behöver så många specialpedagogiska insatser eller kuratorsinsatser, att de ser detta som ett förebyggande arbete. Att de skulle äga denna tanken. Att elevhälsan tänkte mer förebyggande och inte bara gjorde brandkårsuttryckningar när man inte når läshastigheten och det ska göras en pedagogisk utredning och vi vet att det hade kanske hjälpt om man tränat lite.*

Exempel 2: Övertorneå

Övertorneå är en liten kommun i Norrbotten med drygt 4 500 invånare. Vi genomförde platsbesök under juni månad 2017. Vid besöket närvarade förutom forskarna en utvecklingsledare, hälsoinspiratör, lärare, förskolechef samt 5 elever. De representerade också delar av projektledningen. Kommunen har erhållit 1,1 miljoner kronor i statsanslag för ett projekt, som skolan i sin ansökan beskriver som *Ett långsiktigt arbete med skolans JORDMÅN - vi skapar ännu bättre förutsättningar för lärande*. Insatserna har utgått från en idé om att höja elevernas delaktighet i sin egen utbildning och därigenom höja måluppfyllelse och bidra till ett förbättrat välmående hos eleverna. Anslaget har riktat sig till all skolverksamhet i kommunen, från förskola till gymnasium. Som en parentes kan nämnas att i kommunen är bland förskolans barn 30 procent nyanlända barn och bland gymnasieskolans tvåhundra elever är 40 procent nyanlända ungdomar.

Projektidéns uppkomst

Elevhälsans arbete i kommunen var ett av fyra prioriterade utvecklingsområden för skolhuvudmannen. De tre övriga områdena var nyanländas lärande, likvärdighet i lärande för flickor och pojkar samt nolltolerans mot kränkande särbehandling. Med hjälp av projektidén om att skapa en modell för delaktighet kunde projektet knyta samman alla fyra områdena.

Insatserna

Målet med insatsen har varit att skapa en modell för delaktighet och därigenom bättre förutsättningar för lärande där lärande, hälsa och kultur går hand i hand. I det arbetet ser man förhållningssättet som det allra viktigaste och *tänka fritt istället för tänka rätt* har kommit att bli en slogan.

Under projektets gång erbjöds två workshops för politiker, skolledare, lärare, elevhälsan och elever. Alla skrev vid första tillfället ett öppet brev (sammanlagt 40 brev) med förslag på hur man skulle kunna nå lärande och välbefinnande i skolan. Dessa brev blev sedan vägledande för resten av projektet. Vid andra tillfället fick deltagarna utifrån en vision om lärande och hälsa klippa och klistra för att konkretisera olika områden som man ansåg som mest centrala. De olika förslagen ordnades in under fyra delområden där aktiviteter inom områdena mental och existentiell hälsa sågs som mest väsentliga att genomföra, tätt följda av aktiviteter som ordnades in under rubriken social hälsa och till sist ansåg deltagarna att aktiviteter kopplade till fysisk hälsa var viktiga.

I kommunen genomfördes en rad insatser genom ett stort antal olika aktiviteter, sammanlagt ett fyrtiotal, som till exempel att servera frukost på morgonen och att dela ut frukt till alla elever. Man erbjöd kompismassage, yoga och stegräknare. Vidare erbjöds coachande samtal med hälsoinspiratörer som anställdes genom projektet till både elever och lärare. Föreläsningar med inbjudna föreläsare hölls för både elever och personal. Föreläsningarna handlade till exempel om hjärnan och minnets funktioner och studieteknik. Andra föreläsningar handlade om uppskattningens kraft. Dessutom erbjöds en utbildning för lärare om pedagogisk planering vilket resulterade i minskad stress hos både elever och personal, enligt utvecklingsledaren. Uppehållsrummet på en skola gjordes om och blev ett rum för studiero och miljön på det så kallade Torget i gymnasieskolan (mittpunkten på skolan) förbättrades. Två förstelärare anställdes och kom att ingå i projektledningen och ett samarbete med Luleå Tekniska universitet startade, också inom ramen för projektet.

Konsekvenser

Eleverna ansåg att de olika aktiviteterna kompletterade varandra på ett bra sätt och tyckte att hela terminen hade *blivit så mycket roligare i skolan*. De uppgav att *coachningen med hälsoinspiratör och frukostveckan var bäst*. En elev som gick på gymnasiet ansåg att det så kallade Torget, som är kärnan i skolan, fått en annan atmosfär som har *underlättat mitt mentala ganska mycket, skolan känns inte så svår längre*. När det gällde föreläsningarna så var de som handlade om stress och

studieteknik mest uppskattade och en elev ansåg till och med att det *borde vara obligatoriskt att veta*.

Utvecklingsledaren betonade att projektets ansats med att arbeta över gränserna från politik till verksamhet och samverkan med olika yrkeskategorier i olika skolformer har varit en framgångsfaktor. Dessutom framhölls samarbetet med universitetet som ett givande inslag. Lärarna berättade också att de hade lärt sig att leta friskfaktorer och att böttna i sin egen verksamhet och att det finns kompetenser som behöver synliggöras och kopplas till hälsa o lärande. De uppgav också att de är nöjda med att ha vågat prova nya aktiviteter och insett vikten av att använda olika sinnen. Lärarna berättade ett exempel med en kille som har varit lite orolig av sig, vistats mycket i korridorerna och *har väldigt svårt för skolan, han har börjat komma in till det här nya rummet minst en gång om dan, han kommer bara in säger ingenting åt nån och så sätter han sig ner och så läser han i en av läroböckerna, han kanske har nåt prov eller nånting, så sitter han där 10 minuter och läser och sen går han*.

Svårigheter och utmaningar

En fråga som uppkom under projektets gång var elevhälsans roll. Diskussionerna har handlat om övergången till ett delvis nytt uppdrag för elevhälsan med fokus på ett förebyggande och hälsofrämjande arbete parallellt med det åtgärdande uppdraget som av tradition har varit fokus för elevhälsans insatser.

Framtiden

Projektledningen uppgav att de kommer att fortsätta arbeta med delaktighet och att grunda sin verksamhet i forskning. De har lagt grunden till ett nytt förhållningssätt som de kommer att fortsätta tillämpa där de frågar eleverna *Vad gör läraren som du mår bra av? När mår ni bra i skolan?* Tidigare har det aldrig varit någon som ställt dessa frågor till eleverna.

Exempel 3: Västerviks kommun

Västervik är en kommun i sydöstra Sverige med 36 400 invånare. Vid besöket i Västervik förlades ett besök till en skola, Skogshagaskolan, där forskaren fick träffa rektor, specialpedagog, en administratör, en lärare samt två elever. Senare samma dag förlades ett besök på kommunhuset där delar av styrgruppen bestående av grundskolechefen, som också var projektledare, rektorer samt representanter från centrala barn- och elevhälsan berättade om projektet. Sammanlagt 19 skolor bedrev olika delprojekt inom det hälsofrämjande skolutvecklingsprojektet. Många mindre ansökningar bakades ihop till en gemensam utifrån tanken att *vi alla är elevhälsan tillsammans*. Kommunen erhöll det största statsanslaget; 3,4 miljoner kronor för ett projekt som är en del av de insatser som görs för att uppnå

kommunens vision ”Kompetens för livet. Lust att lära, rätt att lyckas”. Projektet har rönt stor uppmärksamhet i media både TV, radio och dagspress.

Projektidéns uppkomst

Västervik är en kommun som en längre tid arbetat med inkludering och med ett förebyggande och främjande arbete på uppdrag från politiker och förvaltningen. Det hela började efter att man hade konstaterat att man hade en tuff situation på skolorna i kommunen med många elever som var utmanande och oroliga och som lämnade klassrummet. De hamnade i en situation där elevhälsoteamet bara var åtgärdande och *ågnade sig åt att släcka bränder och lärarna var frustrerade, uppgivna periodvis*. Personalen började förkovra sig i forskning om inkludering och elevhälsoarbete, vilket resulterade i utvecklandet av strategier för delaktighet och inkludering som viktiga aspekter för att eleverna skulle nå målen och må bra. Elevhälsoteamet flyttade närmare verksamheten och driver numera ett utvecklingsarbete tillsammans med lärarna där de fokuserar på det som fungerar och beskriver framgångsfaktorer istället för att bara se hinder och svårigheter. Detta hälsofrämjande skolutvecklingsarbete ville man fortsätta utveckla bland annat genom ett flertal insatser på olika skolor.

På den besökta skolan, Skogshagaskolan, handlade insatsen mer specifikt om att öka mängden fysisk aktivitet i skolan och att skapa aktivitetsyta för eleverna. Idén fick man från en föreläsning av en ergonom som betonade vikten av röra på sig var tjugonde minut och att erbjuda ett aktivitetsbaserat personalrum där det skulle finnas utrymme för en tyst avdelning liksom möjlighet till rörelse av olika slag. Föreläsningen riktade sig till pedagogers arbetsmiljö och hälsa men *översattes* till elevernas arbetsmiljö och hälsa.

Insatserna på den besökta skolan

På Skogshagaskolan beskrev de som drivit projektet att de hade arbetat med olika aktiviteter under våren. Elevhälsan hade till exempel fortsatt sitt utvecklingsarbete genom att lägga till fysisk aktivitet som en möjlig insats vid behov. Man hade arbetat med kritiska punkter under dagen som förflyttningar, byte av klassrum, byte av lärare, hur man kommer in på morgonen och så vidare. Dessutom hade man arbetat med att utveckla relationerna till föräldrarna men också mellan eleverna. Läraren bestämde exempelvis alltid grupper och vem man skulle sitta med utifrån tanken att alla ska kunna jobba med alla. Eleverna fick skifta plats emellanåt så att man gavs möjlighet till samarbete med flera, men det var alltid läraren som bestämmer, så ingen skulle bli bortvald, berättade specialpedagogen.

Den främsta insatsen har dock varit fysisk aktivitet av olika slag och skapandet av en aktivitetsyta, som nämndes ovan. Med det menas man skapade olika stationer för rörelse i ett rum. På skolan renoverades ett rum för olika aktiviteter dit

eleverna fick komma. Även ute i klassrummen skapades yta för fysisk aktivitet. Under lektionen kunde exempelvis läraren avbryta efter tjugo minuter och barnen fick genomföra en fysisk aktivitet av något slag. Ibland kunde det bara handla om att eleverna fick byta plats. Fysisk aktivitet beskrevs som ett sätt att inkludera alla elever i skolan.

Rastaktiviteter var också ett viktigt inslag. Många barn kommer till exempel tidigt till skolan och äter frukost på fritids, så rast och rörelse innan skolstart sågs som viktigt. Det innebar att alla elever fick gå ut klockan 8 för en organiserade rastverksamhet i tjugo minuter innan skolan började. Även senare under dagen organiserades rasten av fritidspedagog. Ett utepingsbord hade till exempel införskaffats, vilket blivit omåttligt populärt bland eleverna.

Vid samtal med eleverna framgick att de var mycket nöjda med rastaktiviteterna i synnerhet och önskade ännu mer inslag. Bland annat föreslog de att en scen skulle byggas och att dans till musik skulle införas som en ny rastaktivitet.

Konsekvenser

Aktiviteterna på skolan gynnade alla men särskilt elever med diagnoser, som inte har så lång uthållighet, enligt specialpedagogen på Skogshagaskolan. Genom att arbeta i 20 minuters pass och sedan göra något fysiskt har man sett att eleverna fått ökad koncentration, bättre minne, blivit mer kreativa, stressen har minskat och deras välmående har ökat.

Annan nytta

En del i insatsen innebar också att man har skapat ett gott samarbete med föräldrarna. Specialpedagogen på Skogshagaskolan berättade om en elev där det nya sättet att arbeta genom att också involvera föräldrarna fick en positiv upplösning.

Vi satt i ett nätverk och pratade om en elev som fick starka utbrott på morgonen och vi kunde inte förstå vad det var som hände. Då satte vi oss med föräldrarna och försökte fundera över hur har det blivit så här. Då säger pappan: ja, ni har ju stängt dörren till legorummet och satt en stopp-skytt. Jaha, och då allt föll på plats liksom. Den här eleven liksom har kommit på morgonen och det första han har gjort är att gå till legorummet och börjat bygga och liksom hittat sin lilla trygghet där. Och sen liksom så är plötsligt dörren stängd och han vill inte gå in eller gå till skolan alls. Och i ett sånt tillsammansarbete hittade vi en nyckel tillsammans en väldigt enkel sak.

Vidare angav specialpedagogen att insatserna på skolan har resulterat i ett lugn på skolorna och självkänslan hos lärarna har ökat.

Insatserna på fyra andra skolor i kommunen och deras nytta

Som nämdes ovan fanns det 19 skolor i kommunen som alla var involverade i projektet hälsofrämjande skolutveckling. Vid besöket i kommunhuset medverkade bland annat fem rektorer (varav en var rektorn för Skogshagaskolan) och grundskolechefen som också var projektledare. Dessa satt också i styrgruppen för projektet. Fyra av rektorerna fick var och en berätta lite kort om det delprojekt som bedrevs på respektive skola.

På en skola hade man arbetat med två delprojekt under våren. Man hade infört pulsträning på högstadiet för årskurs 7, en gång per vecka. De hade också arbetat med att förbättra matsalsmiljön genom att dämpa ljudnivån och göra den trivsammare. Även en matvärd hade anställts. Redan efter en termin kunde man notera en avsevärd skillnad. Det var till exempel fler elever som stannade kvar på skolan för att äta.

På en annan skola hade man också infört pulspass för årskurs 7. Till hösten, efter projektets slut, kommer pulsträning att införas på hela högstadiet. Man hade också styrd rastverksamhet och Röris, vilket kan beskrivas som en lekfull rörelsepaus för yngre på barn låg- och mellanstadiet. Rektorn berättade att insatserna hade fallit väl ut och man hade noterat bättre fokus och koncentration hos eleverna. De flesta eleverna var också mycket positiva och föräldrarna var rent av lyriska enligt rektorn.

Den tredje skolan hade använt leken som redskap i arbetet. Rörelse under lektionen var ett viktigt inslag då man gjorde ett kort avbrott och hade röris, *lite hopp och studs*, som rektorn uttryckte det. Man hade också byggt en hinderbana på skolan. Insatsen hade gett en ökad sammanhållning i gruppen och på skolan, färre barn kände sig utanför, och det fanns alltid möjlighet att delta i en lek betonade rektorn.

Rektorn på den fjärde skolan berättade att de hade satsat på insatser riktade särskilt för barn med koncentrationssvårigheter, men de erbjöds för alla barn. Insatsen bestod i att man hade infört avslappning och yoga som rastaktivitet. En yogainstruktör bjöds in till alla klasser. Elever i årskurs 4 fick sedan gå kurs och blev sedan ledare för grupper på skolan. Specialpedagogtiden utökades på skolan och det är en specialpedagog som varit ansvarig för projektet på skolan. *Barnen tycker det är skönt att gå ifrån och koppla av lite*, berättade rektorn och barnen själva uppgav att de hade lärt sig att slappna av. Den styrda rastverksamheten på skolan har också inneburit att eleverna känner sig tryggare, enligt rektorn.

Den organiserade rastverksamheten på många skolor har inneburit att färre kränkingsanmälningar från raster har kommit in till huvudmannen, enligt

projektledaren och hon tillägger att fler elever upplever en mer värdefull rast och de känner sig dessutom mer välkomna till skolan.

Svårigheter och utmaningar

Den korta projekttiden har både varit ett hinder men också en möjlighet eftersom de tvingades gå *all-in* från dag ett, enligt projektledaren. I övrigt har allt flutit på planenligt med en engagerad elevhälsa och engagerade pedagoger ute på skolorna.

Framtiden?

Resultaten från satsningen kommer att analyseras i syfte att utveckla och förbättra arbetet som kommer att fortsätta efter projekttidens slut. Projektledaren poängterade att *vi kommer att fortsätta med de insatser vi har på gång och fortsätta att sprida de goda exempel vi ser*. Hon betonade också att *hälsa och lärande är intimt sammankopplade och vi kan inte välja det ena*.

Grundskolechefen, tillika projektledaren ser ökade behov av att förbättra lärmiljön och kommer att fortsätta med det arbetet.

Exempel 4: Träutbildningar

Träutbildningar är en friskola i Ljusdal i norra Sverige. Friskolan erbjuder två nationella program på gymnasiet; bygg- och anläggningsprogrammet samt hantverksprogrammet. Skolan startade på initiativ av företagare på orten år 2009 efter det att det kommunala gymnasiet lagts ner året innan. Skolan har 55-60 elever, 90 procent av eleverna är pojkar. Trots att skolan är liten, finns de flesta professionerna representerade i elevhälsoteamet. Skolan erhöll 200 000 kr i statsanslag till ett projekt, vilket syftade till att förebygga förslitningsskador och ohälsa. Hela skolan har varit involverad i projektet som leddes av en styrgrupp bestående av rektor, skolläkare, skolsköterska, kurator, yrkeslärare och idrottslärare. En telefonintervju genomfördes gemensamt med rektor och skolsköterska.

Projektidéns uppkomst

Bakgrunden till projektidén var att personalen på skolan och vid den praktiska utbildningen ute på företagen larmade om att eleverna låg i riskzonen för att inte klara av skolan. De hade ingen ork, sov för dåligt, rörde sig för lite och skolfrånvaron ökade. Det var dessutom väldigt stökigt på lektionerna enligt rektorn. Man uppmärksammade också att många elever satt framför datorn stor del av dygnet och de drack mycket energidryck. Utifrån styrgruppens samlade kunskap om hälsofrämjande faktorer planerades ett flertal insatser. Det var lätt att förankra idéerna hos huvudman och personal då det är en liten skola på en mindre ort.

Insatser

Insatserna på skolan bestod av flera delar. För det första gjordes hälsoprofiler för eleverna både i början men också under tiden projektet genomfördes i syfte att medvetandegöra eleverna om deras fysiska värden. De blev något chockade när de upptäckte att deras värden visade en högre ålder än deras faktiska, uppgav rektorn. Föreläsningar om kost, sömn och motion genomfördes. Samtal med skol-sköterskan där man satte upp personliga mål och pratade om kostens och sömnens betydelse. Samtidigt erbjöds frukost i skolan och skolans café bytte sitt sortiment till nyttigare varor. Dessutom infördes yogapass och mindfulness övningar för att eleverna skulle tränas i att *hitta lugn i sig själv och kunna hantera tuffa tider i livet*. En del av personalen och eleverna var misstänksamma mot detta. Pojkarna kommenterade det genom att säga *yoga? aldrig i livet, det är en töntig tjej-grej, det tänker jag aldrig göra*. Eleverna tyckte således det var pinsamt och det var inledningsvis svårt att motivera dem, berättade rektorn. De började med att införa yoga för personalen, där vissa var motståndare till en början. Men de sågs som förebilder för eleverna och det blev väldigt lyckat. Kort därefter gjordes yoga och mindfulness till ett obligatoriskt moment för eleverna och det föll mycket väl ut berättade rektorn. De införde också styrketräning för att förebygga förslitningsskador, i synnerhet ryggsador, vilket är ett vanligt problem i de yrken eleverna utbildas för.

Konsekvenser

Projektet har bidragit till en annan medvetenhet hos eleverna när det gäller sömn, kost etcetera. De insåg snart att de kunde sänka sin ålder i hälsoprofilen genom motion och att äta och sova bättre. Eleverna började äta frukost, slutade dricka energidryck, började promenera och gick till sängs klockan 22. Yogan var också mycket uppskattad bland eleverna och det var till och med så att i slutet av projektet var det en elev som när han ringde och anmälde sjukfrånvaro var orolig för sitt yogapass och frågade *men vad ska jag göra med min yoga?*, berättade rektorn.

Rektorn berättade också att skolfrånvaron minskat dramatiskt och de *ser att de är lugnare på skolan, mindre stök på lektionerna, mer studiero*. Genom att eleverna har börjat äta frukost på skolan, orkar de också mer under dagen. Överhuvudtaget har den samlade insatsen av ökad medvetenhet om kostens, sömnens och motionens betydelse både i teori och praktik bidragit till en bättre studiero där eleverna *orkar igenom uppgifter på ett annat sätt, blivit mer uthålliga. Aldrig hunnit så mycket som denna termin*.

Annan nytta

De har fått en plattform för en gemensam syn på skolan och vad som är viktigt för att det ska fungera och de har upptäckt att *även mjuka värden, det som ligger*

mellan lektionerna har betydelse, uppgav rektorn. Det är alltför vanligt att lärare fastnar i sitt ämne istället för att se helheten. Projektet har bidragit till att ändra på det berättade rektorn.

Svårigheter och utmaningar

De har inte upplevt några större svårigheter att genomföra projektet. Den enda som var en utmaning från början var att lärarna var misstänksamma mot yogan och uttryckte att det inte var något för dem. Men efter att själva fått prova på ändrades det och de var istället positiva till det.

Framtiden?

De aktiviteter som genomförts inom ramen för projektet kommer att vävas in i den framtida verksamheten och rektorn uppgav också att *vi har många tankar om hur vi kan göra annorlunda och en bättre skola redan till hösten på grund av detta projekt*.

Exempel 5: Finspångs kommun

Finspång är en kommun i östra delen av Sverige med 12 800 invånare. Det hälsofrämjande projektet genomfördes på en skola, Nyhemsskolan med sammanlagt 170 elever i F-6 och 30 elever i särskolan. Projektet med fokus på att förbättra trygghet och trivsel på skolan beviljades 220 000 kr från Skolverket. En telefonintervju genomfördes med rektor som också var projektledare.

Projektidéns tillkomst

Bakgrunden till projektet var att skolinspektionen hade kritiserat skolans arbete med trygghet och trivsel för eleverna. Det förekom mycket mobbning och skolan uppvisade mycket dåliga resultat. Dessutom var elevhälso teamet självkritiskt till hur elevhälsoarbetet fungerade och uttalade ett behov förbättringar och förändringar av det arbetet. Rektor och två fritidspedagoger tog då initiativ till skolverksprojektet om ett salutogent och förebyggande elevhälsoarbete. Man resonerade i termer av att om barnen mår bra, ökar också trygghet och trivsel i skolan. Projektet har rönt uppmärksamhet i lokalpressen.

Insatserna

Insatserna bestod främst av fortbildning till all personal genom föreläsningar och workshops där hela personalgruppen åkte iväg, vilket innebar att vikarier anställdes. Syftet med insatsen har varit att få en gemensam värdegrund och ett gemensamt förhållningssätt bland personalen. Fokus har varit att utveckla kommunikationen och ett salutogent förhållningssätt, där man lyfter fram det friska. En del av

föreläsningarna har handlat om att bygga relationer i syfte att bli bättre på att nå alla elever och på så vis höja välmåendet. Efter varje föreläsning har personalen haft så kallade lärsamtal, där man diskuterat och dokumenterat vad de lärt sig och vad de ska ta fasta på och utveckla vidare, uppgav rektorn.

När det gäller eleverna själva har fokus varit trivsel och trygghet. Man har till exempel tittat på teater om nätmobbning, en hundterapeut har besökt vissa barn där barn med behov av social träning valts ut. Ett annat inslag har varit äventyrs-pedagogik med alla – *en form av social träning för alla*, enligt rektorn. Ytterligare en insats har varit styrda rastaktiviteter.

På skolan har man också gjort förändrat elevhälsoteamets rutiner så att det träffar lärarna i de olika arbetslagen varje vecka genom ett rullande schema. Diskussionerna i teamet handlar numera om förebyggande arbete i högre grad än tidigare.

Konsekvenser

Innan projektets tillkomst hade man på skolan många incidentrapporter om till exempel mobbning men det har vänt och istället är de mycket få. Kvalitetsmätningarna visar också ett förbättrat resultat och goda vitsord från föräldrarna.

Dessutom för man mer pedagogiska diskussioner nu än tidigare i arbetslagen. Man har inte lika mycket fokus på individen utan det handlar mer om hur de kan arbeta pedagogiskt för att nå alla.

Annan nytta

Projektet har bidragit till att personalen har blivit mer medveten om vikten av hälsofrämjande skolutveckling och spontant börjat diskutera dessa frågor, uppgav rektorn. Insatserna har även inneburit en positiv energiskjuts bland personalen. Elevhälsoarbetet har också utvecklats och enligt rektorn så har *alla fått syn på sin del och att de är viktiga, alla är ansvariga för alla elever*. Hon ser också *elevhälsan som en brygga mellan det specialpedagogiska och det pedagogiska arbetet i klassrummet*. Ytterligare en oväntad upptäckt var hur värdefullt det var med fritidspedagogens insats i elevhälsoteamsarbetet. Det tillförde ett nytt perspektiv.

Svårigheter eller utmaningar

Rektor har inte upplevt några svårigheter att genomföra projektet, tvärtom. Alla har varit väldigt engagerade och nöjda.

Framtiden?

Projektet ses som en start för ett långsiktigt utvecklingsarbete. Nästa steg blir att lyfta lärmiljöerna och göra om klassrummen så att man utveckla rörelse och klassrumsmotorik. För att kunna nå målet att förbättra elevernas lärmiljöer, behövs det dock ytterligare medel då det är svårt att få till det i befintlig budget, enligt rektorn. De vill också fortsätta arbeta med elevhälsan nu när alla fått syn på sin del.

Exempel 6: Borås kommun

Borås kommun har cirka 110 400 invånare. Kommunen erhöll 791 000 kr i statsanslag för ett projekt som syftade till att öka elevers delaktighet. Vid intervjun deltog två chefer från elevhälsan i kommunen.

Projektidéns uppkomst

Idén om att alla elever ska möta personal som kan se och förstå vikten av att lyssna på elevens berättelse uppkom som en fortsättning på ett tidigare projekt. Det projektet handlade om att utveckla ett arbetssätt för att möta elever med AST-diagnos (autismspektrum diagnos) och få dem mer delaktiga i sin skolgång. Projektet uppvisade positiva resultat både för den gruppen men även för andra elever. Man kunde dessutom se synergieffekter av arbetet genom att antalet elever med gymnasiebehörighet har ökat.

Insatser

Projektet går ut på att lärare och elevhälsopersonal hittar sätt att lyssna på elevers berättelser och få dem mer delaktiga i sin skolgång och i de val som görs runt eleven, till exempel när det gäller extra anpassningar och särskilt stöd. En projektledare anställdes på 50 procent och en projektgrupp och fyra referensgrupper skapades. Inom ramen för projektet utbildades personalen i hur man genomför elevintervjuer och fotointervjuer. De fick lära sig om olika samtalsmallar, bildstöd och analysverktyg för att kunna kategorisera intervjuerna. Verksamhetsutvecklare inom elevhälsan har sedan stöttat rektor och specialpedagoger att genomföra fotointervjuer, sorterat materialet och har därefter lett analysarbetet på respektive skola i elevhälsoteamet.

Konsekvenser

Engagemanget i projektet har varit stort – på alla nivåer och för alla professioner. Dokumentation har skett i form av skriftlig reflektion och analys av initiativtagarna och dokumentation från lärarna har bland annat skett i form av elevernas bilder.

Lärare och elevhälsopersonal har uttryckt att deras medvetenhet har ökat kring frågor om elevers delaktighet. Saker man trott att man har gjort, har man blivit medveten om att man egentligen inte gör. Utrymmet för att lyssna in eleverna och låta dem bestämma mer över sin skoldag har uppvärderats. Genom elevernas berättelser har man fått syn på att elevernas perspektiv ofta saknas i arbetet kring planering av undervisning och stödinsatser. Projektet kommer i sin förlängning leda till en större kunskap hos personalen om vad elever behöver och hur man möter elevers behov.

Annan nytta

Under projektets gång har det utvecklats en metod, ett arbetssätt, som engagerar berörda, både elever och personal. Genom projektet har man fått nya vinklingar i vad som kan vara hälsofrämjande på individ grupp och skolnivå, uppgav en chef för elevhälsan.

Svårigheter och utmaningar

Tiden har varit ett bekymmer. Eftersom man arbetade med så kort varsel mellan ansökan och genomförande så har det funnits alltför lite tid för möten, för att reflektera och samverka. Dessutom har skolpersonal varit uppbunden av skolinspektionens regelbundna tillsyn.

Framtiden?

Detta är ett utvecklingsarbete som bara har börjat och man ser att det kommer att kunna utvecklas både på djupet och till fler skolor. Man behöver planera in tid i organisationen för att ägna sig åt detta, att utveckla och sprida detta sätt att arbeta.

Exempel 7: Hammenhögs friskola

Hammenhögs friskola är belägen i den sydligaste delen av Sverige. Skolan har landsbygden som upptagningsområde och har 110 elever i årskurserna F-6. Friskolan startade när kommunen lade ner skolan. Föräldrarna gick då ihop och startade en ekonomisk förening som kunde driva skolan vidare. Skolan erhöll 378 000 kronor i bidrag till ett projekt med syftet att höja eleverna välmående och måluppfyllelse.

Projektidéns uppkomst

Bakgrunden till det hälsofrämjande projektet var att skolkuratoren och idrottslära- ren på skolan ville utveckla och driva ett projekt för att förbättra elevernas fysiska och mentala hälsa. Eftersom man under en längre tid hade upplevt elevernas

bristande koncentrationsförmåga som ett problem, utvecklades en idé om mer fysisk aktivitet i skolan och i klassrummen, en mer stimulerande utomhusmiljö samt utbildning inom mindfulness med det yttersta målet att öka elevers koncentration och lust till lärande.

Insatserna

En del av projektet har varit inriktat mot att förändra den fysiska utomhusmiljön för att förebygga kränkningar under rasterna och vid annan utevistelse. Ett rastaktivitetssystem skapades där fritidspedagoger planerade aktiviteter som till exempel rastdisco. En utomhusbana och ett växthus byggdes. Tanken var att det alltid skulle finnas något för alla och att man kunde görasaker tillsammans.

Projektledarna organiserade också om i inomhusmiljön genom att skapa ett minigym i klassrummen med pilatesbollar, balansbräda, yogamattor och gummiband. Tanken var att eleverna skulle kunna ta sig en liten paus under lektionstid och röra på sig. De införde också dansmatte då eleverna fick göra olika symboler, siffror etc med kroppen.

Ytterligare en insats var utbildning i mindfulness för personalen. Detta användes sedan som en mikropaus i undervisningen. När eleverna var okoncentrerade, bröt läraren för en mindfulnessövning med eleverna. En annan insats har varit att skolköterskan samtalat med eleverna om vikten av bra mat och sömn och kökschefen hade presenterat maten för eleverna varje dag. Skolan har också skapat kontakter med föreningslivet för att främja en aktiv och meningsfull fritid.

Konsekvenser

De resultat man sett efter projektet var att efter införandet av rörelse och minigym i klassrummen så har elever som tidigare haft svårt att sitta still, stört, gått iväg, klättrat på taken etc. känt att det var okej att röra sig i klassrummet, och *det blev inte den här stigmatiseringen av de elever som behöver ta små pauser i klassrummet*, berättar kuratorn. Både elever som tappat koncentrationen, men också elever som vänt sig inåt, har haft glädje av det, uppgav läraren. Elever med svårigheter att arbeta i den traditionella klassrumssituationen har fått möjlighet och verktyg att klara av lärandesituationen på ett bättre sätt.

Lärarna uppgav att de ser en ökad koncentrationsförmåga och en ökad lust till lärande hos eleverna *när de gör saker på ett annat vis än det här standardiserade papper, penna, ögon liksom*, berättade idrottsläraren. När det gäller barnen, så tyckte de att det var roligt och de ville gärna prova nya saker. De hade fått använda hela sin person och sina känslor, vilket hade varit positivt, berättade skolkuratorn.

Annan nytta

Man har också märkt en avsevärd förändring när det gäller kränkingsanmälningar till trygghetsteamet på skolan. Från att det tidigare var runt 20 kränkingsanmälningar per månad, kunde man se att dessa under projektets gång minskade till cirka 2 per månad.

Det var också intressant att notera att *lärarna hade fått ett annat förhållningssätt till rörelse och till den mentala biten om vad vi faktiskt begär av eleverna när det gäller att sitta still och prestera under lång tid*, berättade läraren.

Skolan hade fått en större grupp nyanlända elever under en period. Detta projekt med fysisk aktivitet hade bidragit till att det varit lättare att inkludera dem i gruppen. Överlag har det genom projektet skapats en positiv anda på skolan för såväl elever som personal, uppgav skolkuratoren.

Svårigheter och utmaningar

I stort sett allt har gått enligt planerna tack vare personalens, elevernas och ledningens engagemang, uppgav skolkuratoren när hon summerade projektet i enkäten.

Framtiden

Skolan kommer att bygga vidare på genomförda insatser och fortsätta utveckla och fördjupa ämnesintegrationen på olika sätt.

Vi ser att en av våra starkaste framgångsfaktorer har varit all personals brinnande engagemang i projektet såväl ledning, lärare, matpersonal och elevhälsa, uppgav skolkuratoren. De har upptäckt vikten av att arbeta med det friska hos eleverna och det kommer de att fortsätta arbeta med gemensamt på skolan. *Vi får goda resultat när alla är med och får känna sig delaktiga, såväl elever som personal*, menade skolkuratoren.

Exempel 8: Folkuniversitetet, Lund (Einar Hansengymnasiet, Malmö)

Einar Hansengymnasiet är en av Folkuniversitetets sju gymnasieskolor i Sverige. Skolan ägs av en stiftelse och är helt fri från kommersiella, religiösa, fackliga och politiska intressen. De erbjuder två program – det samhällsvetenskapliga och det naturvetenskapliga programmet. Sammanlagt 220 elever går på skolans program. Projektet erhöll 100 000 kr i SBOG2. Skolan tilldelades även medel i SBOG1. Vid skolbesöket intervjuades rektor, elever, lärare, skolkurator samt en deltagande konsult.

Projektidéns uppkomst

Projektidén uppkom i ledningsgruppen tillsammans med elevhälsan efter resultat på trivselenkäten som visade att eleverna var missnöjda med kommunikationen mellan elever och lärare och att lärarna inte lyckades ”*skapa en optimal lärmiljö i klassrummet*”. Det handlade bland annat om att lärarna inte mötte eleverna på rätt nivå i undervisningen.

Övergripande mål med projektet med titeln *Styrkor och utmaningar* har varit att lägga en gemensam grund för likabehandlingsarbetet och skapa en kommunikation som är hållbar mellan alla på skolan i syfte att relationsutveckla skolan. Tanken är att skapa en tryggare lärmiljö på skolan som är elevernas arbetsplats där alla vågar kommunicera, delta och medverka. Dessutom var målet att förbättra elevhälsans hälsofrämjande arbete och all personals del i likabehandlingsarbetet.

Insatserna

Projektet startade med en workshop för personalen med en extern konsult, där olika ”Styrkor och Utmaningar” som eleverna har med sin gymnasieutbildning diskuterades. I nästa steg fick skolans åtta klasser arbeta med samma konsult där alla elever i alla klasser åk 1-3 kom till tals genom att berätta om sina styrkor och utmaningar. Först skedde detta i ett enskilt arbete, ”*Vem är jag?*”, ”*Vad vill jag?*” och ”*Hur kan jag bidra?*”. När detta enskilda arbete var gjort presenterade eleven sina styrkor och utmaningar för de andra i gruppen. Därefter var målet att skapa en gemensam beskrivning av gruppens styrkor och utmaningar. Efter det redovisade grupperna för varandra och gruppernas resultat sammanställs. Därefter sammanfattades och sammanställdes hela klassens styrkor och utmaningar. Här efter påbörjades arbetet för pedagogen att anpassa arbetssättet och undervisningen utifrån respektive klass styrkor och utmaningar. Syftet är att eleverna ska uppleva att deras styrkor tas tillvara av pedagogen och att de fortsätter utmanas och ges stöd i sina utvecklingsområden och därigenom lär de sig och mår bra i skolan.

Koppling till ”de fyra områdena” i utlysningen

Projektet kopplades också till *fysiskt aktivitet* där man uppmanat eleverna att springa i trapporna innan lektionen, och ibland under lektionen som så kallade ”brain breaks”, och de skulle försöka undvika att åka hiss. Även lärarna springer i trapporna numera. På vissa lektioner har man reflektionspromenader där eleverna läser något och sedan promenerar och diskuterar en fråga (jfr walk and talk).

I projektet ingår också ett *språkutvecklande arbetssätt* där alla uppmuntras att prata och där läraren delar in eleverna i par eller grupper för att diskutera och genomföra uppgifter. Man har upptäckt att ett lektionsklimat där alla vågar prata bidrar till elevernas språkutveckling.

Eftersom många elever har vissa svårigheter med språket och arbetar idag alla pedagoger språkutvecklande genom t.ex. begreppslistor, och att svåra ord diskuteras och sätts i sitt sammanhang. Detta fortsätter ske i all undervisning; i matte, naturkunskap, idrott och hälsa, svenska, engelskan etc.

Konsekvenser

Eleverna uttrycker att de fått en större medvetenhet och större motivation för skolarbetet. Medvetenheten handlar om att förstå egna styrkor och svårigheter och också en känsla av att man kan påverka sin situation. De berättar också att de *”fått många tekniker och knep”* för att plugga och för att förbättra sitt minne. Eleverna tycker att trivseln och gemenskapen har ökat på skolan. *”Man kommer med en bra känsla till skolan”*, som en av eleverna uttrycker sig.

Annan nytta

Eftersom eleverna känner att de blivit bättre på studieteknik så upplever de också en mindre stress i skolarbetet. De hänger mer med hela tiden, och har också fått verktyg för att planera sitt skolarbete, berättar de. En av lärarna i intervjun berättar också om en ska minskad stressnivå efter projektets genomförande; *”balans och perspektiv är viktigt och det behöver vi lärare förmedla”*.

Lärare och rektor beskriver större energi hos eleverna och större arbetsro på lektionerna. Man har tagit bort omproven och detta har fått ett gott resultat. Både elever och lärare har blivit mer medvetna om att lektionerna är lika viktiga som prov och att eleverna kan visa sina kunskaper på andra sätt än just prov.

Man ser också att ryktet om detta projekt har spridit sig och att antalet ansökningarna till skolan har ökat. Detta bekräftar eleverna. De berättar att ungdomar känner till att *”skolan är lugn och bra för dem som vill plugga”*.

Lärare och rektor upplever att eleverna har blivit tryggare med varandra genom projektet och att de exempelvis vågar svara mer på frågor, är mindre rädda att göra fel osv.

Hur elevhälsans kompetenser tagits tillvara

Inom elevhälsan är det framförallt kurator som varit delaktig och nu ska ta över efter konsulten som den som leder lärarna vidare och som möter nya åk 1:or i projektet. Kuratorn syns nu ute i klasserna. Ett elevhälsomöte i månaden är nu särskilt avdelat till förebyggande hälsofrämjande arbete.

Det kollegiala lärandet

Det kollegiala lärandet har bara börjat, beskriver man under intervjun, och detta ses också som nästa steg och utmaning. Det handlar om att lärare ska hitta förhållningssätt och undervisningsformer där man tar tillvara på elevernas medvetenhet och självreflektion för att bättre kunna möta dem i undervisningen. Det handlar om att hitta en balans, beskriver en av lärarna, så att lärarna också tar sitt ansvar i projektet så att det inte leder till att bara eleverna ska ändra sig, vilket i så fall skulle bli ännu mer stressande för dem. *”Detta ställer krav på lärarna”*. Det handlar också om att lärare ska få mer tid till att diskutera lektionerna, dela verktyg och knep med varandra och på så sätt också bli mer samsynta, så att eleverna känner igen sig och att lärarna är trygga med sina arbetsformer.

Forskningsstödet

Skolan har istället för ett forskningsstöd arbetat med en konsult med stor kunskap inom området. Hon har gett förslag på arbetsformer, bidragit till planeringen, föreläst för lärare och föreslagit litteratur att arbeta med. Hon har bidragit till en kompetens som inte tidigare fanns på skolan, berättar intervjugruppen.

Hur projektet förankrats och kopplats till det systematiska kvalitetsarbetet

Hos personal har projektet förankrats genom flertalet möten och genom att personalen fått pröva de övningar som eleverna gjort med konsulten. Insatserna och utvärderingen av dessa kommer att hamna i skolans ”årshjul” och på så sätt ingå i det systematiska kvalitetsarbetet. Eftersom skolan var med i första omgången också är man nu inne på ”andra varvet” - det påverkar hur resurser fördelas, exempelvis elevhälsans timmar. Det handlar om en utvärdering av lärmiljön och exempelvis hur man arbetar med värdegrunden, säger rektor. Det systematiska kvalitetsarbetet, beskriver rektor vidare, handlar om att garantera att undervisningen är så bra som möjligt så att *”eleverna blir så förberedda som möjligt för universitetet”*.

Deltagande första omgången och betydelsen av det

Skolan var med även i första omgången och det har stor betydelse, uppger de. *”Man känner att detta är en fortsättning och att man redan har kommit en bra bit på vägen”* och *”detta är vårt nya förhållningssätt, det är inte bara ett projekt”*, uttrycker intervjugruppen. Man uttrycker också att eleverna *”bär med sig tänket och sprider det på skolan”*.

Framtiden

Skolan kommer att fortsätta att utveckla det påbörjade arbetet och att det till fullo implementeras i det systematiska kvalitetsarbetet.

Exempel 9: Forshaga akademien

Forshaga Akademin är en gymnasiefriskola där upptagningsområdet är hela Norden. Det är ca 300 elever som går på skolan och ca 60 personal. Av eleverna är ungefär 60 procent killar och 40 procent tjejer (om man bortser från språkintröduktion som har en överrepresentation av killar). Skolan erhöLL 830 000 kr i SBOG2. Vid skolbesöket intervjuades skolchefen, specialpedagog/kurator (en och samma person) samt två f d elever. Vid intervjuerna framkom att de flesta som går på skolan flyttar till Forshaga i Värmland, medan ca 10 procent pendlar. Studenterna brukar ha ett särskilt intresse i de utbildningar som erbjuds här och söker hit. Några av de utbildningar som erbjuds är naturbruk, fiske, viltvård, hund och jakt samt äventyrsturism. Skolan har väldigt många elever med olika typ av diagnoser, men skolchefen var tydlig med att påpeka att de inte profilerar sig som en skola för elever med t.ex. autism. Först och främst är det intresse för utbildningarna som styr. Det spelar ingen roll om man har en funktionsvariation utan vad skolan gör är att erbjuda stöd som behövs inom varje inriktning. De har inte anpassade program för någon specifik diagnosgrupp. Skolan har en stabil personalgrupp, vilket också inkluderar elevhälsoteamet (EHT) där de flera medarbetare har ca 15 års erfarenhet. Det är en och samma person som är både kurator och specialpedagog. I EHT ingår skolchef, rektor, skolsköterska, kurator/specialpedagog, 2 speciallärare samt studie- och yrkesvägledare. En psykolog är med ett par gånger i termin. Skolläkaren är med 3-4 gånger varje termin. Med tanke på att flera av eleverna flyttar hemifrån för första gången, betonas det att elevhälsotänket alltid varit viktigt och det är något som generellt genomsyrar hela skolan. Forshaga är ingen internatskola men det finns runt 200 boenden öronmärkta för skolans elever och där finns fritidspersonal som organiserar positiva aktiviteter i förebyggande syfte.

Projektidéns uppkomst

Idén till projektet uppkom då skolan såg att det fanns ett behov att fylla. Skolan har som mål att vara öppen för alla elever och då behövedes det mer information om hur det är att leva med någon typ av funktionsvariation så att det skapades respekt och förståelse hos andra elever. Behov fanns även hos språkintröduktions- eleverna, som har ett stort behov av att få bearbeta sina upplevelser. Uttryckande konstterapi blev där en uttrycksform som man ville prova på.

På kort sikt har målsättningen varit att dubbellärarsystemet skulle utvecklas mer än vad det är idag, att få fler elever med funktionsvariationer att få bättre självkänsla samt att bättra på välmåendet för elever som läser språkintröduktion.

På längre sikt är projektet tänkt att leda till att lärare känner sig trygga i dubbellärarsystemet och att pedagogerna fått fler verktyg för att hjälpa alla elever. Föreläsningdagen med elever med funktionsvariationer ska fortsätta och hjälpa elever med funktionsvariationer att stärka sin självbild. Då välmåendet ökar för elever på språkintröduktion förväntas att man på sikt kommer att få se bättre studieresultat.

Insatserna

Projektet har tre delar och är egentligen en fördjupning av det elevhälsoarbete som redan görs på skolan. Bidraget har gett möjlighet att avsätta mer tid och personal.

1) Dubbellärarsystem

De började redan 2013 med detta system och har succesivt utökat det. Tidigare var det en huvudlärare som planerade och den andra assisterade. Det var tydliga hierarkier i klassrummet. Genom projektet har man utvecklat systemet för att öka likvärdigheten mellan lärarna som ska göra allting tillsammans - ha samma planeringstid, samma ansvar, sambedömning och samma efterarbete. Detta skulle också provas i flera olika ämnen, för att se vilken som lyckades bäst.

2) Uttryckande konstterapi med språkintröduktionselever

Projektet har drabbats av flera förseningar. Orsaken var att flera i den planerade gruppen blev omflyttade. Nu är det planerat att börja i slutet av oktober med 6 elever, bara tjejer. Fokus kommer vara att uttrycka sig genom olika konstens språk och reflektera kring det tillsammans. De två som är ansvariga för den insatsen är specialpedagog/kurator och en extern terapeut i uttryckande konst. Hela gruppen ska träffas 2,5 timmar varje vecka vid 5 tillfällen i en lokal utanför skolan. Om eleverna vill kommer deras konst att utgöra en utställning som kommer att ordnas tillsammans med konstnären Lars Ledin.

3) Elever med funktionsnedsättning/variation pratar med andra elever i skolan för att få förståelse

Detta hade skolan redan börjat med för 5 år sedan. Initiativet kom från två elever, en elev som har fått diagnosen ADHD och en som fått diagnosen Aspergers syndrom. Eleverna hade mött många fördomar på sociala medier från andra elever. Med tanke på att flera elever som har diagnoser på skolan, bestämde EHT att se vad det finns för kunskaper ute i klasserna genom att skicka ut ett frågeformulär som handlade om t.ex. ADHD, autism och vad de vill veta mer om. Genom svaren fick de ett underlag för vilka fördomar som fanns.

Det var samma två elever som ville berätta sin historia och samtidigt bemöta fördomar med fakta. Det var startskottet för ett antal föreläsningar om funktionsnedsättningar. Även skolchefen, som har en dotter med down syndrom, berättade utifrån ett föräldraperspektiv. Eleverna har inte bara föreläst för andra elever utan också för delar av personalen. Den positiva respons de fick har lett till att detta utvecklats genom åren och nu ingår flera funktionsvariationer och även diabetes, HBTQ osv.

4) *Ordmobilisering och språkmobilisering i biologi och svenska*

Detta är ett fjärde delprojekt som var inte tydligt framskrivet i själva ansökan men beskrevs i samtalet och också kommer fram i slutrapporten. Fokus har varit på biologi och svenska och hur man konkret kan jobba med svåra ord för att öka förståelse och måluppfyllelse. Som exempel nämns hur man kan bryta ner avsnittet ekologi med tanke på ord. Det har handlat om ordets betydelse och strukturera det som eleverna har svårt med. Här har forskarstödet Irene Johansson varit central och hon har träffat gruppen som består av 2 speciallärare, 1 lärare, skolchef och specialpedagog/kurator en gång i månaden.

Konsekvenser

I språk, både engelska och svenska, har dubbellärarsystemet slagit mycket väl ut. I matematik har det fungerat bra trots att man inte lyckats med jämställda lärare fullt ut. Dubbellärarsystemet har fått lärare att samverka mer och skapat ett lugnare arbetsklimat i klassrumsmiljön. Eleverna upplever att de har lättare att få hjälp, att miljön (oftast) är bättre i klassrummet och att bedömningen blir mer rättsäker.

Föreläsningdagen är mycket uppskattad av eleverna. Ett resultat man ser är att respekten, ödmjukheten och förståelsen ökar för eleverna som har någon typ av funktionsvariation.

Annan nytta

Elevhälsan har dragit lärdom av projektet och ska sätta en tydligare treårscykel på det hälsofrämjande arbetet så att det finns framförhållning, vilket gör att pedagogerna och övrig personal och elever på skolan kan känna sig mer delaktiga i processen.

Forskarstöd

Irene Johansson, pensionerad men aktiv professor, har använts som forskarstöd. Särskilt kring delprojekt fyra. Hon har också varit del i att kvalitetssäkra och utveckla delprojektet med elever med funktionsnedsättningar. Att få möjlighet att

få in en extern person som inte kommer från verksamheten för att bolla med, har lyfts som en styrka i projektet och har lett till flera nya idéer.

Några slutsatser

De 145 projekt som erhöll statsanslag år 2016-2017 visar tydligt att det finns ett stort intresse och ett uppdämt behov av att ta sig an frågan om hur man strategiskt och konkret kan stimulera hälsofrämjande processer inom skolans ram. Hälsofrämjande skolutveckling handlar om att synliggöra att elevers lärande och hälsa går hand i hand vilket är centralt i en långsiktig skolutvecklingsprocess. Hela lärandemiljön är viktig för att alla elever ska kunna utvecklas så långt som möjligt. Det är väl känt utifrån forskning att när en elev klarar skolan med godkända betyg ökar chanserna i livet, och samtidigt stimulerar lärandet välbefinnandet.

Av ansökningarna och de konkreta insatserna att döma är uppfinningsrikedomen stor och en mängd olika aktiviteter har genomförts på skolorna. Ett genomgående inslag har varit fysisk aktivitet av olika slag för att höja elevernas fysiska välmående, för att skapa variation i skolans vardag och därigenom också höja koncentration och uthållighet samt öka måluppfyllelsen. De flesta rapporterar att insatserna varit lyckade och man planerar att fortsätta. Insatserna har bland annat resulterat i förbättrad koncentration och en ökad studiero hos eleverna. På en del skolor har den fysiska aktiviteten legat vid sidan av undervisningen, som ett extra inslag, och i andra fall har insatsen integrerats i undervisningen med till exempel dansmatte, mikropaus, yoga, mindfulnessövningar, barin breaks och mini-gym. Styrd rastverksamhet har också varit en aktivitet som gett positiva resultat. Elever har känt en större gemenskap med gruppen, utanförskapet har minskat och mobbning och antalet kränkningar har minskat. Andra framgångsrika insatser har handlat om att göra eleverna mer delaktiga i sin egen utbildning, att förändra förhållningssätt och att arbeta med värdegrundsfrågor, att skapa studiero, minska stressen eller att öka trivselen i matsalen.

När det gäller exempelvis fysisk aktivitet så är det väl känt att vi mår bra av att röra på oss generellt. I vissa projekt har denna aktivitet tillfälligt kopplats på annan verksamhet i skolan, och i många fall har aktiviteten varit början till ett mer systematiskt kvalitetsarbete där till exempel en styrd rastverksamhet med fysisk aktivitet har tänkts in som del av ett förebyggande arbete mot mobbning och kränkningar. I andra fall ingick den fysiska aktiviteten tillsammans med ett förändrat förhållningssätt och ökad delaktighet som ett inslag i den reguljära undervisningen där syftet också var att förändra elevrollen från en passiv till en aktiv elevroll.

Det är också skillnad på att å ena sidan bjuda in föreläsare att tala om pulsträning eller elevdemokrati, och å andra sidan använda föreläsningarna som en början på ett mer systematiskt kvalitetsarbete ute på skolorna. Vissa projekt har nog stannat vid den första delen av naturliga skäl, då tiden för både ansökan och genomförande var knapp, medan andra har kommit längre. De skolor som redan före ansökan om statsanslag hade påbörjat ett hälsofrämjande arbete eller de som erhöll medel i två omgångar har varit gynnade då de hade lättare att komma igång direkt med det nya projektet, medan skolor som var precis var i uppstarten uppgav att de hade svårt att hinna förankra och genomföra projektet på ett bra sätt på grund av tidsbrist.

Ytterligare en slutsats är att en viktig förutsättning för en hälsofrämjande skolutveckling har varit ett tydligt och engagerat ledarskap. I de flesta fall har det varit rektor på en skola som också varit projektledare, men ibland har det varit en utvecklingsledare, chefen för den centrala elevhälsan, skolkurator eller en lärare/idrottslärare. I de flesta fallen har skolans elevhälsa också varit involverad på olika sätt i insatserna, till exempel varit med i projektledningen.

En slutsats som många projekt drar är att samverkan mellan olika professioner och ett medvetet hälsofrämjande arbete gynnar hela skolan. Genom att det uppkommit ett utrymme för att diskutera samverkan mellan professioner ges också en möjlighet att skapa en gemensam plattform med en inriktning mot en hälsofrämjande skolutveckling som i sin tur kan generera tankar om ett systemutvecklande arbetssätt där man kan reflektera och utnyttja hela skolan som resurs för att utveckla elevrollen, undervisningen, få med lärare och annan personal samt eleverna för ett ökat välmående och måluppfyllelse hos eleverna. Ett öppet klimat på skolan är något som inte bara gynnar varje elevs utveckling, det påverkar också personalens hälsa och därigenom deras möjligheter att kunna möta elevers olika behov på nya sätt. De 145 projekten som erhållit statsanslagen har visat hur detta arbete skulle kunna bedrivas i en konkret verksamhet och bli en del av det systematiska kvalitetsarbetet. Det har gett värdefull kunskap för att skapa långsiktiga strategier i syfte att öka måluppfyllelse och hälsa hos eleverna.

Skolverkets bidrag för en hälsofrämjande skola, skolbesök 2017- 2018**Intervjuguide fallstudier - Samtal med projektledning, lärare och en elevgrupp**

1. Hur kom **projektidén** upp? Vem förde det på tal? Vem driver projektet? Relationen projektledning-skolledning?
2. Vilka **områden** valde ni utifrån ansökans fyra områden (matematik och naturvetenskap, fysisk aktivitet, språkutvecklande arbetssätt, estetiska uttrycksformer)? (SBOG2 endast)
3. Hur har **insatserna** genomförts och hur interagerar de tre valda områdena med varandra? Hur har eleverna varit delaktiga?
4. Vilken **nytta** har eleverna haft av insatsen? På vilket sätt **stödjer den elevens välbefinnande och utveckling mot utbildningens mål** och hur bidrar det till ett förebyggande och hälsofrämjande arbete som utgår från att lärande och hälsa hör ihop?
5. Vilken **annan nytta** ser ni av insatserna? Vilka tänkta förändringar hade ni hoppats på? Vad skulle ni gjort annorlunda om ni fått göra om projektet?
6. På vilket sätt har den samlade **elevhälsans kompetenser tagits tillvara** i planering och genomförande av insatserna?
7. Beskriv det kollegiala lärandet mellan de inblandade under projektets gång.
8. Beskriv forskningsstödet och på vilket sätt detta har nyttjats som processtöd under projektet? (Endast SBOG2)
9. Hur har **projektet förankrats** hos huvudman, rektor, pedagoger och övrig personal, elever, föräldrar, övriga? Hur ser t ex huvudmannens ansvar för insatserna ut? Och hur kommer arbetet att förankras i. det systematiska kvalitetsarbetet?
10. Vilken **betydelse** har bidraget från Skolverket haft för att utveckla det hälsofrämjande arbetet på skolan? **Ge ex.**
11. Vilka **svårigheter** har ni stött på?
12. Är det något som har förändrats under projektets gång? (t ex personal, lokaler, klassrum mm)

13. Vad ser ni för **effekter/resultat**? Hur dokumenteras detta? Vad tar ni med er inför framtiden?
14. Hur ser ni på **möjligheterna** att framåt kunna utveckla hälsofrämjande lärmiljöer för en bättre lärmiljö? Vad behövs mer av?
15. Deltog ni i första omgången också? Om ja, vad har det inneburit för er? (Endast SBOG2)